

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

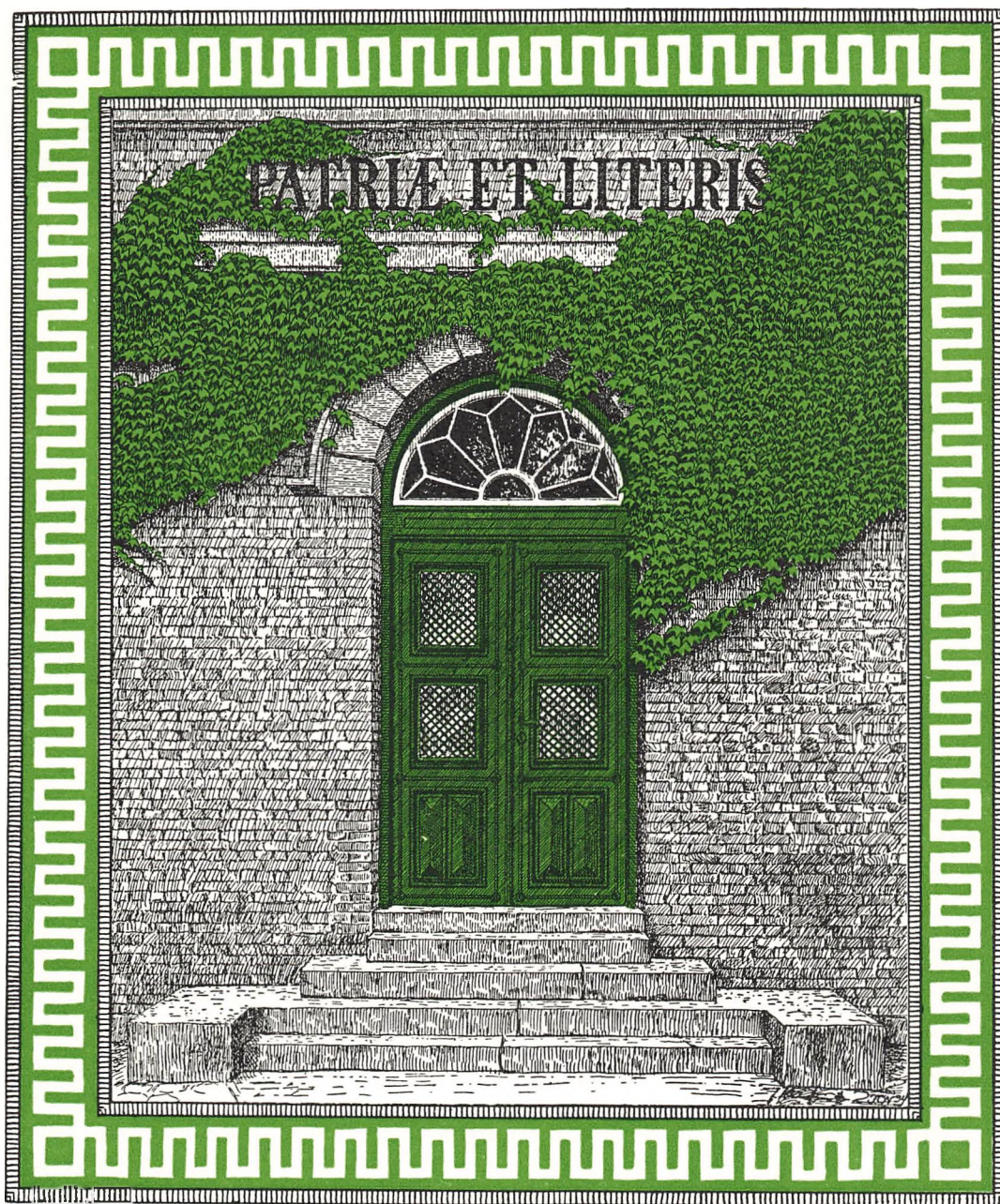
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HADERSLEV-SAMFUNDETS ÅRSSKRIFT

1964

I KOMMISSION HOS CARL NIELSENS BOGHANDEL · HADERSLEV

Tryk:
A/S MODERSMAALET
Haderslev

Tegninger og vignetter:
EDUARD WASSNER og JOHANNES CHR. NIELSEN

Clicheer:
A/S HAMMERSCHMIDT, CLICHEANSTALT
Århus

FORORD

Den 25. april 1964 kunne Haderslev-Samfundets formand og medredaktør af dette årsskrift, lektor, dr. M. Favrholdt, fejre sin 60-års fødselsdag.

Haderslev-Samfundet vil i denne anledning bringe dr. Favrholdt vore bedste ønsker med denne runde dag, idet vi samtidig udtaler håbet om, at han i endnu mange år må have sundhed og kræfter til at udøve sin gerning som lærer ved vor gamle skole, så han kan være med til at føre en række af de bedste af skolens traditioner over i de nye omgivelser, når skolen om et par år rykker ind i de nye skolebygninger ved Christiansfeldvej.

Ikke mindst ønsker vi ham dog held og lykke til at fortsætte sit virke inden for Haderslev-Samfundet, hvor han gennem snart 25 års formandsskab har sat sit præg på årsskriftet og beriget det med en lang række værdifulde afhandlinger om skolens og byens historie.

Til lykke og tak for godt virke.

Haderslev, i april 1965.

FOR REDAKTIONSUDVALGET

Olav Christensen

Johs. Chr. Nielsen

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Lektor <i>M. Favrholdt</i> : Det hertugelige våben på Haderslev Katedralskole	5
Ekspeditionssekretær <i>Olav Christensen</i> : Maleren Eduard Wassner fra Haderslev . . .	9
Fhv. kriminaldommer <i>Sigurd Andresen</i> : Det retslige opgør efter besættelsen . . .	28
Lektor <i>M. Favrholdt</i> : Kronik	34
Ekspeditionssekretær <i>Olav Christensen</i> : Personalier	40
Gymnasieelev <i>Klaus-Ulrik Christiansen</i> : Vidar	47

DET HERTUGELIGE VÅBEN PÅ HADERSLEV KATEDRALSKOLE

Det har altid været anset for en kendsgerning, at det våbenskjold fra svundne tider, vi har på katedralskolen, blev anbragt af hertug Hans i 1567 over indgangen til den latinskole, han da lod opføre.¹ I virkeligheden kan der næppe føres noget bevis for rigtigheden af denne påstand, og jeg er efterhånden kommet mere og mere ind på, at den ikke kan stå for en nærmere prøvelse. Betragtninger af kunsthistorisk, heraldisk og rent praktisk karakter har i årenes løb givet mig større skepsis. Ved stadig at blive gentaget vil mangan påstand som bekendt ofte blive et dogme, alle akcepterer. Jeg vil imidlertid endog vove at fremføre den modpåstand, at det skyldes en ren tilfældighed, at det morsomme, gamle stenhuggerarbejde er blevet anbragt over Haderslev latinskoles indgang mange år efter skolens grundlæggelse. Jeg tror, at mange vil indrømme, at det allerførste indtryk, man får af dette våbenskjold, er, at det er plumpt og primitivt udført og afgjort virker middelalderligt i sammenligning med to heraldiske minder, som vi med sikkerhed ved er fra hertug Hans' tid, nemlig det våben der pryder façaden af hertug Hans' hospital på Sønderbro som del af den velkomponerede flotte façadedekoration, hvor

hertugvåbnet på naturlig måde indgår forbindelse med den plattyske indskrift med omtalen af bygherrens fromme forsæt. I indskriften anføres årstallet 1569. Dette genfinder vi ligeledes på det lille glasmaleri på den ene af ruderne bag alteret.² Selve glasmaleriet er en gengivelse af hertug Hans' våbenskjold, men i en typisk renæssancepræget, svulmende stil; i modsætning hertil virker våbenfremstillingen og indskriften på hospitalsfaçaden stram og tør i tegningen.

Forskellen mellem de to heraldiske symboler fra 1569, som tilhører hospitalet, og skolens våbenskjold er overordentlig påfaldende, og man vil snarere synes, at forskellen i tid for udførelsen mindst må være et halvt århundrede i stedet for de to år, der gik mellem indvielsen af skolen og opførelsen af hospitalet. En lidt nøjere betragtning af tegningen af de forskellige heraldiske dyr vil vise forskellighederne, men først og fremmest studser man over de to sjove vildmænd, der fungerer som skjoldholdere på skolens skjold. De er meget naivt tegnet af en mand, der afgjort ikke er fortrolig med perspektiv. Hans vildmænds ben og fødder afslører også, at hans anatomiske begreber er yderst man-

gelfulde. Skikkelserne er middelalderlige. I stedet for disse vildmænd træffer vi på hospitalets våbenskjold nogle stiliserede ranker, der svagt leder tanken hen på akanthusplanter, hvad der stemmer godt nok med renæssancens smag. Englehovedet, der sidder øverst i decorationen, genkender vi fra talløse *putti* allevegne i renæssancetidens kirkelige arkitektur.

Der er altså en meget stor stilistisk forskel, som en tidsforskel i udarbejdelsen på kun to år ikke forklarer. Men man må også undre sig over, at der ikke noget steds nævnes noget om en indskrift på skolebygningen. Det er dog næppe tænkeligt, at den af hertug Hans opførte latinskole ikke har haft en latinsk inskription med *sedes Musarum* (musernes sæde) opført af hertug Hans *ad majorem Dei gloriam* (til forherligelse af Gud) til gavn for kommende tiders skoleungdom — eller med et tilsvarende indhold — samt årstal for byggeriet. Faktisk vil man ikke fra XVI årh. kunne nævne noget fyrsteligt, adeligt eller større borgerligt bygningsværk, der ikke ved indskrift og våbenmærker, bomærker eller i det mindste forbogstaver oplyser noget om bygningens formål eller dens bygherre. Lige så sikkert som jeg tror, at der har været en sådan indskrift over latinskolens dør, lige så bestemt mener jeg, at sammen med den er også det oprindelige våbenskjold på skolens façade blevet ødelagt ved branden, der i 1627 ødelagde et fag af domkirken og dens tårn samt den gamle lektur lige overfor i Apotekergade og latinskolen på kirkepladsen lige nord for kirken. Da skolens façadedecoration med våbenskjold og indskrift på grund af bygningens anselighed nok har været betydelig mere imponerende end hospitalets, er det et sørgeligt tab, der er sket ved denne brand; men hvor store og for os ukendte skønhedsværdier er ikke blevet ildens rov i Haderslev? Hvor lidt er der faktisk bevaret af al renæssancens pragt? Hvor uendelig lidt er der blevet overlevet os f. eks. af udsmykningen af Hansborg?

Vi må naturligvis helt afskrive tanken om at rekonstruere, hvordan hertug Hans har ladet skolens ydre udsmykke i 1567. Men pragtelskende og rundhåndet, som han var, kan han næppe have tænkt sig at lade skolen træde frem med

en skrabet façade, og det havde da også vist sig ved provst Jørgen Boie's opgørelse i 1564,³ at der heldigvis ved provstiets kirker var en ret god formue, så der fra disse kunne skaffes penge til opførelse af en god trivialscole og til en driftskapital på 6000 mark, som tillagdes skolen. Der har altså været midler nok til at give skolens façade en decoration, der svarede til tidens krav, og som hertugens prestige måtte kræve.

Helt anderledes forholder det sig med skolens økonomi i 1627 efter branden. Det varede 10 år, før skolen blev genrejst, og det fremhæves udtrykkeligt, at Christian IV, der ofte residerede på Haderslevhus, ydede virksom økonomisk støtte til byggeriet, som imidlertid på grund af tidens fattigdom og de mange tilsvarende opgaver, krig og nød medførte, blev af ret ringe karakter, således at rektor og lærere ved skolen kort efter år 1700 gang på gang beklager sig over det elendige skolehus. Omsider måtte man rive det ned, og i 1734 rejstes den tredie latinskole på det samme sted, delvis opført af gamle materialer, bl. a. en del af de solide munkesten, der den dag i dag ses i nederste etage af skolebygningen, Smedegade 3. Ved byggeriet i 1637 var der absolut ikke store midler til udsmykning, og i 1734 kneb det ligeledes svært med at fremskaffe byggesummen. Ved denne lejlighed omtales imidlertid som noget karakteristisk, at façaden var prydet med tre stenplader, nemlig det kongelige monogram, det hertugelige våben og en fyldig latinsk inskription, der omhyggelig opregner amtmand v. Vieregge's samtlige titler og redegør for hans fortjenstfulde indsats ved opførelsen af bygningen.⁴ Det hertugelige våben var måske blevet nedtaget af den forrige skoles façade og blev vel indmuret omtrent hvor det havde været anbragt før, over hovedindgangen; men intet beviser, at dette meget gamle våbenskjold har været anbragt på bygningen før 1637. Dets form af en rektangulær stenplade tyder snarere på, at det aldrig har været indarbejdet i et større dekorativt hele, sådan som vi ser decorationen på hospitalet på Sønderbro; blandt andet af denne grund ligger det nær at antage, at det oprindeligt har haft sin plads et helt andet sted, eventuelt over en af portene til

Ovenstående fotografi viser det hertugelige våben på Haderslev Katedralskole i den tilstand det er i nu (1965) — efter at have været udsat for vind og vejr gennem århundrederne. Det fremgår tydeligt, at et bestemt parti nederst i våbenet nu næsten er så godt som fuldstændig forvitret, simpelt hen fordi det har bestået af en blødere art sandsten end det øvrige. Da dette felt har været prydet med Ditmarskens våben, må det være sat ind efter erobringen af dette område og må følgelig være fra tidligst 1559. Spekulationer over dette forhold har ført til, at der i artiklen er fremsat en ny teori om våbenets datering og placering.

det gamle Haderslevhus, der blev brudt ned, efter at hertug Hans flyttede over på det nyopførte Hansborg. I 1637, da tiden var fattig, har dette gamle våbenskjold kunnet gøre nytte, mens det næppe ville have fundet nåde for hertug Hans og hans rådgivere i 1567. Der er nemlig det særlige ved dette våben, at det er „lappet“, idet nemlig det midterste felt forneden mellem det holstenske nældeblad og svanen med guldring om halsen (symbolet på Stormarn) er indsat senere og ikke på en særlig behændig måde. Det drejer sig om feltet med den ditmarsiske rytter, og det må være føjet til, måske umiddelbart efter 1559, da hertugerne Hans og Adolf sammen med den ny danske konge, Frederik II, erobrede Ditmarsken. Dette felt med ditmarskerrytteren er af en blødere, mere porøs sandsten end den øvrige plade og har været udsat for så stærk forvitring, siden våbnet i 1920 blev flyttet fra hovedindgangen ud mod Gåskærgade om til indgangen over den røde vestfløj, at den, der i dag ser stenen, vil have svært ved at tro, at der overhovedet har været en sådan rytterfigur i den fordybning, der nu er det eneste der viser, hvor dette felt har været. Fordybningen er som antydning ikke placeret helt præcist i forhold til længdeaksen i våbnet, sådan at den oprindelige, gode ligevægt i hele våbenskjoldets opbygning er blevet forrykket, således som det meget tydeligt fremgår af Johs. Chr. Nielsens tegning af skjoldet side 5.

Som nævnt er der altså blevet pyntet, rettet eller lappet på det gamle skjold, formodentlig kort efter 1559, da der kunne være mening i på denne måde at kundgøre for det store publikum, at fremtidig var Ditmarsken en del af den sønderjyske hertugs besiddelser. Et våbenskjold over en slotsport eller en indgang til en by var noget, der skulle ses af mange, og dér var det af betydning at føre tingene á jour; vi kan således give en fornuftig motivering for tilføjelsen af det ny felt, der fastslog nyheden om landeudvidelsen og fyrstens krigslykke. I hertugens segl, som vi kender det fra fundatsen og fra dokumentet af 1571 angående forhøjelsen af lærerlønningerne, er der derimod ingen ændringer. Det var godt nok, som det var, og beholdt sin for-

pligtende karakter, enten det kunne opvise den ditmarsiske rytter eller ej; det var måske også vanskeligere at få fat på en gravør end en stenhugger på den tid, da der arbejdedes med udsmykningen af Hansborg! Det flotte våbenskjold på hospitalets façade fra 1569 har godt nok den ditmarsiske rytter, harmonisk indkomponeret i det heraldiske ensemble. Det samme gælder glasmaleriet i kirken — i første tilfælde sidder rytteren på en højbenet hest, der tvinges ud mod tilskueren i en stram venstre-volte, i andet sprænger han af sted i fuld galop, sådan som hele den svulmen af kraft, der kendetegner maleriet, faktisk lader os vente det.

Når det nu er sagt, at skjoldet på skolen er et gammelt skjold, som man — uden at have haft en særlig heldig hånd — har lappet på for at gøre opmærksom på hertug Hans' krigsbedrift, vil det være forståeligt, at jeg anser det for udelukket, at dette skjold i 1567 har kunnet tilfredsstille hertug Hans eller hans rådgivere som dekoration på den fornemme nybygning på domkirkepladsen. De kunne godt tillade sig at være ret fordringsfulde, og man har grund til at tro, at deres krav til pomp og pragt og ikke mindst til heraldisk hævvelse gik mere i retning af et våbenskjold i smag med det, Cornelis Floris i 1555 havde udført til kong Frederik I's sarkofag i Slesvig domkirke. For disse mennesker og for mange af byens folk har det været utilbørligt at benytte et forældet, omend „åjourført“ skjold over en skole som hertug Hans', der faktisk var Slesvigs største. Vi moderne mennesker lægger vel ikke særlig vægt på den slags og vil måske trække på skulderen ad alle disse heraldiske snurrepiberier, men hvis man tænker på datidens historikeres opremsninger af detaljer i de forskellige fyrsters og ridderes insignier, er man klar over, at der er alvor med i legen; man behøver blot at tænke på den voldsomme irritation, svenskekongen Erik XIV opvakte hos Frederik II, ved at anbringe Danmarks og Norges våben i det svenske rigsvåben som modtræk mod, at Frederik II nogle år tidligere havde indføjet de svenske tre kroner i det danske!

For at vende tilbage til Haderslev Katedralskoles gamle hertugvåben mener jeg nu i til-

strækkelig grad at have gjort rede for min opfattelse af sagens rette sammenhæng. Vi kan glæde os over at eje det gamle stykke heraldik, og vi kan more os over de sjove, usædvanlig primitive vildmænd, der optræder som skjoldholdere eller snarere skjoldvogtere med deres drabelige køller; vi ved, at vi skylder en ellers ukendt håndværksmester Wraa fra Aabenraa⁵ tak for, at han, tyskindstillet som han var, af pietetsfølelse købte skjoldet ved auktionen over det gamle skolehus i 1856 og overdrog det til latinskolen i 1864, da den påny skulle arbejde for tyskheden „i hertug Hans' ånd“, som det hed⁶ (uden at nogen germaniseringstendens i øvrigt kan konstateres hos den brave, vennesele haderslevhertug). Derved kom det gamle hertugvåben til ære og værdighed som ingensinde før og afløste for en tid, i 56 år, det danske rigsvåben, der i 1854 anbragtes oven over facadens *Patriæ et literis*.⁷ Vi ved, at dette gamle stenhuggerarbejde, nogle solide munkesten, der sidder i stueetagen af den gamle latinskole og de fine granitkvadre, der udgør dens sokkel, samt et par gulnede pergamenter er alt hvad vi har i skolens historie, der går tilbage til hertug Hans. Og våbenskjoldet kan formodentlig med rette bedre dateres til en af hans forgængere som sønderjysk hertug. Det var jo hertug Frederik, den senere danske konge Frederik I, der allerede i 1492 af trang til selvhævdelse overfor sin broder, kongen, anlagde titlen „arving til Norge“ og som udtryk derfor lod den norske løve anbringe øverst til venstre i sit skjold, der har de to slesvigske løver til højre.⁸ I og for sig kan det våben, vi nu har på skolen, godt være sat op over porten til Haderslevhus allerede før 1500, men vi har absolut ingen holdepunkter ud over vor fornemmelse af, at våbnet forekommer os at være af høj ælde.⁹ Der er ingen særlig forskel mellem hertug Frederiks, hans efterfølger hertug Christians (den senere danske konge Christian III's) og hertug Hans den Ældres insignier indtil 1559. Men på det tidspunkt mener jeg altså, at vort våben har undergået den omdannelse, der faktisk har sat hele denne undersøgelse i gang. Og så kommer hertil den vemodige konstatering, at netop dismarskerrytteren i løbet af den menne-

skealder, man har levet i nærheden af ham, ganske stille, lidt efter lidt, vinter efter vinter, er gledet ud af billedet. Efter sit ridt gennem 400 år er han pludselig sunket hen i tidens tåge, mens skjoldholderne stadig humper lige drabeligt om, og al den øvrige heraldiske dyre- og planteverden faktisk har holdt sig lige frisk.¹⁰ Det kan måske lidt ironisk siges, at den krigsbedrift, den fredsæle Hans af Haderslev nærmest nødtvunget blev parthaver i ved togtet mod Ditmarsken, heller ikke behøver at fremhæves mere, end det er gjort i de to våbenskjolde på og i hospitalet.

M. FAVRHOLDT

NOTER

- ¹ S. B. Thrige: Indbydelsesskrift til indvielsen af Haderslev lærde skoles nye bygning 1854, s. 41.
Th. O. Achelis: Haderslev i gamle dage I, s. 135.
Th. O. Achelis: Die Lateinschulen in Hadersleben und Ripen. 1959, s. 43.
Yderligere angivelser er vel overflødige.
- ² Afbildning i Sønderjyllands historie II, s. 449.
Danmarks kirker XX, I, s. 211 og s. 217.
- ³ Sønderjyllands historie II, s. 447.
- ⁴ E. Pontoppidan, Marmora Danica, III, 24. Insignia perillustris Domini Dni Caroli Henrici à Vieregge Ord. Dannebr. Equ. Reg. Maj. Danm. et Norveg. à Consiliis intimis, Capituli Cathedralis Hamb. Præpositi, Præfecturæ Hadersleb. Gubernatoris quo auspicante et dirigente hæc ædes scholastica instaurata est. Ann. 1733.
Det er samme amtmand Vieregge, der ligger begravet i det pompøse kapel øverst i domkirkens søndre sideskib. Også der fortæller en lang latinsk indskrift om hans *vita illustrissima*.
- ⁵ Murermester Jens Wraa, se Olav Christensen, Frimureriet i Haderslev, 1957, s. 16—27.
- ⁶ Rektor P. H. Jessen, Skoleprgr. 1865.
- ⁷ Hvis min opfattelse er rigtig, har det gamle våbenskjold altså i århundredernes løb været ude for mindst 5—6 omflytninger.
- ⁸ En afbildning i Sønderjyllands historie, II, s. 194, gengiver i et segl dette våben, der i sin opbygning nøjagtig svarer til det, vi har på skolen.
- ⁹ Man vil måske sige høj ælde eller beskedne formgivende evner hos stenhuggeren. Min indvending herimod er, at hertug Hans i 1567 må have haft dygtige stenhuggere nok, så han ikke har behøvet at betro et betydeligt udsmykningsarbejde til en fusker.
- ¹⁰ Den noget grelle bemaling af facadefordekorationen på hospitalet har i alle tilfælde den fordel, at man let genkender de forskellige symboler for hertugens besiddelser eller præentioner. Skolens våben har kun bevaret meget svage spor af bemaling, og man har pietetsfuldt afholdt sig fra at give det en kraftig make-up, som næppe ville blive historisk korrekt. Imidlertid har bemalingen sikkert i sin tid i høj grad bidraget til, at man ikke følte ditmarskerrytteren som en noget kluntet tilføjelse på dette våben, og en kraftig bundfarve har nok kunnet skjule, at dette ditmarskerfelt var indføjet på det allerede eksisterende våbenskjold.

MALEREN EDUARD WASSNER FRA HADERSLEV

Haderslev har i 1800-årene fostret en lang række malere, hvoraf Heinrich Hansen (1821—1890) og Anton Edvard Kieldrup (1827—1869), om hvem professor Carl Roos har skrevet en værdifuld afhandling i Haderslev-Samfundets årsskrift 1943, vel nok var de betydeligste; men også Niels Vinding Dorph (1862—1931), Hans Fuglsang (1889—1917), Heinrich Anton Heger (1832—1888), Asmus Kaufmann (1806—1890), Ole Valdemar Thisenius Kruse (1868—1948), Hans August Lassen (f. 1857) og de tre brødre Bernhard, Eduard og Valentin Wassner fortjener at blive nævnt.

Kvantitativt har Haderslev således i dette århundrede indtegnet sit navn med store bogstaver i kunstens historie, og selv om det kvalitativt var af mindre betydning, kommer man dog ikke uden om Haderslev-kunstnerne, når Sønderjyllands kunsthistorie skal skrives. For de fleste maleres vedkommende fik de deres virke langt

fra fødebyen — nogle gik nord på, medens andre fandt vejen mod syd — men de følte sig næsten alle stærkt knyttet til deres sønderjyske hjemstavn, hvad mange af deres billeder tydeligt bærer vidnesbyrd om.

Det gælder også de tre brødre Wassner, hvoraf vi her særligt vil beskæftige os med den mellemste, Eduard Wassner, der sikkert — såfremt skæbnen ikke havde føjet det sådan, at han måtte overtage faderens forretning og som følge deraf så godt som helt måtte lægge maleriet på hylden — vel ville have udviklet sig til at blive en mere betydelig maler, end det nu blev tilfældet. En del af de tegninger, som her vil blive omtalt, synes at berettigede til denne antagelse.

Wassner har efterladt sig et album med en række tildels farvelagte tegninger udført i årene fra 1861 til 1885 samt tre skitsebøger med blandt andet tegninger af soldatertyper fra Treårskrigen. En lang række skitsebøger og tegninger samt

en betydelig brevsamling er desværre gået tabt i Berlin under den anden verdenskrig. Nævnte album og de tre skitsebøger samt et maleri af Eduard Wassners far og af maleren selv (billedene 1 og 2) ejes i dag af en sønnesøn, lærer Erwin Wassner¹ i Kiel. Denne har med den største velvilje lånt mig disse ting og tilladt mig at benytte dem til denne artikel, for hvilket jeg bringer ham en hjertelig tak, ligesom jeg skylder nu af-døde dr. med. vet. Hans Kaad, hvis mor var en Wassner, tak for at have henledt min opmærksomhed på albumet.

SLÆGTEN

Blandt de mange fremmede tilvandrere som gennem århundreder har slået sig ned i Haderslev, møder vi i 1800-årenes første årti Anton Wassner fra Sydtyskland. Han er født ca. 28. marts 1778 i Schliengen ved Freiburg i Breisgau og kom som farende musikanter til Haderslev,² hvor han bosatte sig på Slotsgrunden, formentlig straks i ejendommen Slotsgade 29, som han i alt fald har ejet før 1809,³ og hvor han grundlagde en købmandsforretning, som med årene fik et ret betydeligt omfang.

Et gammelt valdhorn, som opbevaredes i sønnen Eduard Wassners hjem og stadig er i slægtens eje, minder endnu om den tid, da Anton Wassner som yngling var draget gennem landet som musikanter.⁴

Den 14. maj 1806 fik Anton Wassner sammen med fire andre musici udstedt rejsepasset af borgmester og råd i Hamborg, og den 22. maj samme år blev passet påtegnet i Wismar med tilføjende, at de pågældende ville til Lübeck og derfra videre til det holstenske.⁵ Rejsen må også hurtig være fortsat, idet Wassner kort efter har lært sin kommende hustru, Marie Magdalene Henrica Flügel, at kende, formentlig i Flensborg, hvor faderen var købmand.

Det unge par blev viet i den katolske kirke i Frederiksstad den 23. november 1806. Bruden var datter af købmand Valentin Flügel, der døde i Flensborg den 19. december 1827, og Afera Gnisin⁶ og var født i Åbenrå den 1. maj 1779.

Wassner skal på grund af „sin geniale per-

sonlighed“⁷ ikke have bekymret sig synderlig om sin forretning. Det kan dog næppe være rigtigt, idet hans skatteansættelser fra årene 1835 og 1841 tværtimod viser, at hans forretning må have været ret betydelig og placeret ham blandt de største skatteydere i byen. I 1835, det første år han betalte skat til Haderslev by, idet hans bolig først fra Slotsgrundens indlemmelse den 1. januar 1834 kom til at ligge i købstaden, betalte han i næringsskat 1 rdlr. og 12 sk., men i 1841, da denne skat for alle skatteyders vedkommende var mindre, dog kun 32 sk.⁸ Selv om disse tal kun er små set med nutidsøjne, var der i 1835 kun 26 skatteydere og i 1841 kun 30, som betalte mere. I 1835 betalte den største skatteyder 4 rdlr. 42 sk., i 1841 dog kun 3 rdlr. 16 sk., medens den laveste næringsskat i disse år kun var på henholdsvis 5 sk. og 2 sk. En meget stor del af borgerne betalte dog slet ingen næringsskat.

Købmand Wassner var da også en anset mand i det lille bysamfund, som efter Slotsgrundens indlemmelse ved folketællingen i 1835 talte 5745 indbyggere. Han blev straks efter, at han ved indlemmelsen var blevet borger i købstaden, den 25. januar 1834 indvalgt som medlem af borgerkollegiet,⁹ et hverv han derefter varetog til sin død den 2. februar 1843.

Anton Wassner har været en mand med mange interesser, vi møder ham som medlem af de dengang i Haderslev som over det ganske land florerende litterære og selskabelige borgerklubber. Han findes således i Det harmoniske Selskabs medlemslister fra 1816 og 1836,¹⁰ og i 1827 er han selskabets direktør,¹¹ ligesom han i 1817 var medstifter af selskabet Concordia¹² og i 1843 af selskabet Union.¹³

I sit ægteskab havde Wassner følgende otte børn, der alle er født på Slotsgrunden og uanset, at både Wassner og hustruen var katolikker, var døbt i Vor Frue kirke:

1. Valentin Wassner, født 25. maj 1808.
2. Anton Wassner, født 23. november 1809, død Haderslev 29. november 1809.
3. Anton Wassner, født 14. januar 1811, død Haderslev 22. maj 1840.

1. Købmand Anton Wassner 1778—1843

4. Maria Vilhelmine Wassner, født 1. september 1812.
5. Heinrich Eduard Wassner, født 8. marts 1815.
6. Caroline Henriette Wassner, født 10. september 1816.
7. Helene Marie Magdalene Wassner, født 20. september 1818.
8. Friedrich Wilhelm Bernhard Wassner, født 1. februar 1820.

Wassner så sine tre døtre gift, inden han selv døde. Den ældste, Maria Vilhelmine, blev gift med en mand i Horsens ved navn Richter, den anden, Caroline Henriette, blev viet i Vor Frue kirke den 10. september 1842 til købmand Christian Carl Spielhaus fra Lübeck, hvor parret bosatte sig, og af hvis have Eduard Wassner i 1873 har malet et farverigt lille billede, som findes i det her omtalte album.

Den tredje datter, Helene Marie Magdalene, blev gift i Haderslev den 1. november 1839 med købmand Peter Jacob Petersen, der var født i Gammel Haderslev den 4. februar 1813 og var søn af den kendte købmand Christian Andreas Petersen, hvis forretning endnu eksisterer under firmanavnet C. A. Petersen. P. J. Petersen var rådmand i sin fødeby fra 1864 til 1894 og døde her den 16. april 1894.

Marie Magdalene Henrica Wassner, født Flügel, overlevede sin mand i knap 10 år og døde i Haderslev den 18. november 1852.

Hvorvidt Anton Wassner eller hustruen har haft evner som bildende kunstner, ved vi intet om, men givet er det, at hans børn, også pigerne, viste talent i den retning,¹⁴ og at i alt fald tre af de drenge, som voksede op til skelsår og alder, indskrev deres navne i kunstens historie, selv om de ikke kan tælles blandt tidens betydeligste malere.

geligt indtryk. Straks til højre for døren stod Wassners store skrivebord med en statelig opsats, og i dennes sideskabe fandtes alle mulige rarieteter, som f. eks. en spraglet kludebold, som dronningen af England skulle have leget med. Ved siden af skrivebordet hang alle Wassners piber, lange og korte, enkelte med almindeligt porcelæns hoved og andre gamle med sølvbeslagne og smukt brunede merskumshoveder.²⁴ (Billede 3).

I stuens baggrund over sofaen, fyldende vægen helt op til loftet, prangede tre oliemalerier af Valentin Wassner, to forestillende bibelske motiver, profeten Elias med enkens søn fra Saretta og Jairis lille datters opvækkelse, medens det tredje som motiv havde den scene fra Oasian, som Goethe omtaler i „Werthers Leiden“. Et mahogniskab rummede Eduard Wassners talrige skitsebøger, sønnen skriver om dem, at de „med deres rige indhold førte os tilbage til den fjerneste fortid, ligesom de med og uden faders fortællinger stadig bragte såvel vor fantasi som vort kunstneriske sind ny næring“. Ved siden af skabet stod der en stor gammel gul kakkelovn, men den forsvandt senere og blev erstattet med en jernovn.

Fra dagligstuen førte en dør ind til spisestuen, der havde vinduer ud til gården, og hvis vægge var beklædt med grønmaledede træpaneler. I krigstid sov de hos Wassners indkvarterede soldater i denne stue. I februar 1864 måtte 10 mand således overnatte på gulvet på madrasser.

De to værelses indbo stammede for hovedpartens vedkommende fra Anton Wassners tid, og dette gjaldt helt og holdent køkkenet, hvis inventar bestod af smukke blåmalede borde og stole, en blank kobberkeddel og skinnende messingtøj, hvad Eduard Wassners tegning i albumet giver os et lille indtryk af. (Billede 9).

Fra forstuen førte en trappe op til første sals lille forstue, der var ret mørk. Her stod et stort gammelt standur og et gammelt dybt vægskab, som blandt andet rummede fysikus Karstens' kørefrakker fra hans landture som læge. Denne etages største værelse, som blev kaldt salen, lå midt for med tre vinduer til gaden, her stod det taffelformede klaver og fru Wassners mahogni-

sekretær, et smukt stykke fra hendes udstyr, udført af snedkermester Bahnsen,²⁵ og på væggene hang oliemalerier af ældre og yngre familiedømmede. Øst for salen lå soveværelset og vest for to mindre værelser.

Over bagbygningen var der indrettet en lejlighed, hvor fysikus Karstens var flyttet ind i 1852, da datteren, som efter moderens død den 14. marts 1849 havde ført hus for ham, var blevet gift, og hvor han boede til sin død i 1863. Derefter blev lejligheden overtaget af en fjern slægtning af fru Adelheid Wassner, Emma Margretha Greif, der var enke efter sognepræsten i Sanct Peter, Georg Greif, og datter af subrektor i Haderslev Georg Heinrich Steger. Hun fik nær tilknytning til familien, men blev ofte også til megen besvær for fru Wassner. Familien Wassner må forøvrigt have besøgt familien Greif, idet der i albumet er indklæbet en tegning fra juli 1859 af præstegården i Sanct Peter, hvor Greif, der i 1850 havde været konstitueret hospitalspræst i Haderslev, var præst fra 1851—62. Ved samme lejlighed har man aflagt besøg i Hemme, hvorfra der er to tegninger, blandt andet af det hus, hvori fysikus Karstens var født.

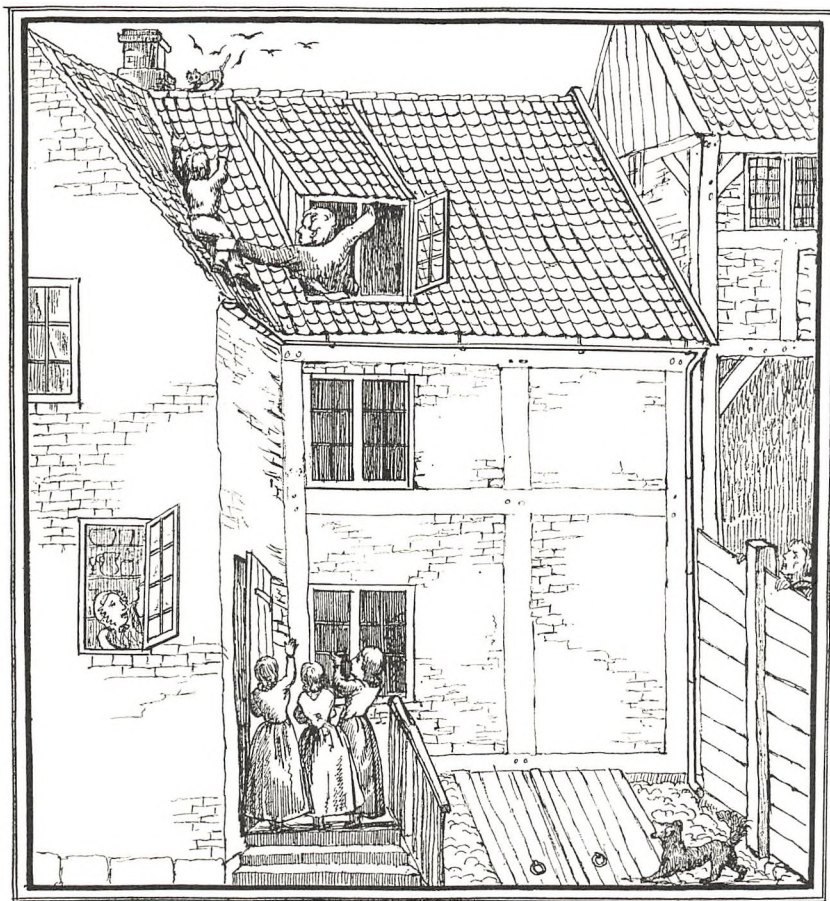
I ejendommens loftsetage lå der et værelse, som blev kaldt „Valentinstube“. Julius Wassner fortæller herom i sine ovennævnte erindringer: „det var et gavlværelse med et usædvanligt stort firkantet vindue, liggende mod nord og tænkt som atelier og også indrettet som sådant. På de høje brungrå malede trævægge hang side om side i hundredvis af olieskitser, med hvilke fader på en måde havde tapetseret stuen; her var billeder af hoveder, aktstudier, stilllebener, landskaber, alt imellem hinanden til beundrende beskuelse. Vægskabene rummede imidlertid en fylde af genstande, om hvilke der var spundet et pietetsfuldt slør. Det var faders malerrekvisitter, pincet og palet, farvelade og æske med tuber, ved hvilke hans kunstnerhjerne næsten var forblødt, da han måtte lægge dem på hylden for at føre forretningen videre for sine syge forældre.

Her fandtes hans samling af minder fra København, men frem for alt de vældige tykmavede mapper med i tusindvis af blyants- og akva-

relskitser af pragtfulde kongelige københavnske gardere til dels forsynet med Thorvaldsens signatur fra atelieret, med utallige breve²⁶ og fødselsdagsønsker fra fader og hans søskende til deres dyrebare forældre, alle smykket med et eller andet pynteligt, egenhændigt malet lille billede af alvorlig eller ofte også af munter art. Når på fars fødselsdag hans elskede søster, tante Helene Petersen, allerede tidlig om morgenen kom og blev hos ham den hele dag, da blev disse mapper altid hentet frem og studeret, og vi børn stod spændte ved siden af for med henrykkelse at fornemme de lykkelige udbrud af kærlighedsfulde erindringer fra de to gamle søskende og således bevidst blive ført ind i familietraditionen,

der var gennemstrømmet af en varm kærlighed.“

Bag hus og gårdsplads strakte haven sig helt ned til Jomfrustien, der dengang som promenade eller spadseresti førte langs med et engdrag. Gennem en låset hvidmalet gitterport kunne man træde ud på denne spadseresti. Med udsigt herfra har Eduard Wassner malet et naivt lille billede, som viser Slotsgades gavlhuse og en noget fortegnet Vor Frue kirke, ligesom han har malet et lille billede af gårdspladsen med udsigt fra Valentinværelset over bagbygningen op mod Åstrupvej med Marielyst. Begge billeder er i lærer Erwin Wassners eje.

17. En aften 1828

AF JULIUS WASSNERS ERINDRINGER

Foruden sin skildring af barndomshjemmet har Julius Wassner ti år senere, i 1935, nedskrevet en række barndomserindringer,²⁷ som han indleder med at give et rids af byens historie, hvor han blandt andet nævner, at de i hans barndomshjem havde hængende et stort litografi af slottet Hansborg,²⁸ og fremhæver, at hans hjem helt igennem var tysk. Begge forældrene var ganske vist født i Haderslev, men de havde trods mange forbindelser til Danmark deres rod i Tyskland, idet begge slægtsgrene var kommet syd fra. Wassner fremhæver, at der i 1815 og 1822, da forældrene blev født, ikke herskede nogen national spænding i Nordslesvig, og at begge kulturer levede fredeligt side om side, og han understreger, at både faderen og dennes to brødre havde fået deres uddannelse som malere ved akademiet i København. Han skriver derefter:

„Folkesproget i Haderslev var ganske vist „plattendansk“, en udvasket sydjysk dialekt, som afveg stærkt fra højdansk, men de dannede talte tysk.²⁹ Tysk var magistratens forretningsprog, tysk var undervisningsprog i den højere skole, og tysk blev der prædikeret ved hovedgudstjenesten. Kun i dansk tid fra 1850—64 havde der været en afbrydelse heri, men forsøget med magt at gøre den tvesprogede by enkelsproget var ikke lykkedes.

Min mor var godt hjemme i skønlitteraturen i begge sprog. Hun havde læst Ingemanns berømte historiske romaner og havde derfor også kendskab til den danske historie, men hun elskede den tyske litteratur, hendes hjerte tilhørte Schiller, og hendes sang blev forskønnet af Körners frihedssange. Vort bogskab indeholdt kun forholdsvis få danske bøger, og det var egentlig en skam, thi hvor let havde vi ikke dengang også kunnet trænge ind i denne kulturverden. Vi havde ganske vist i gymnasiet tvungen undervisning i dansk,³⁰ dog kunne det ikke rigtigt afhjælpe denne mangel. Undervisningen indskrænkede sig i de øverste klasser til værker af Oehenschläger, den danske Schiller, og tilskyndede ikke til selvstudium. Ganske vist var kredsen af

betydende danske og norske digtere dengang heller ikke særlig omfangsrig. Bjørnson var netop ved at komme frem, og Ipsen stod man skeptisk overfor. Havde jeg ikke som fører haft en åndelig betydelig „Jugendfreund“,³¹ der var vidtskuende nok til at beskæftige sig nærmere med den nyere skandinaviske litteratur, og som også havde indflydelse på mig i den retning, ville den være blevet endnu mere ukendt for mig. Den nødvendige tid til at fordybe sig nærmere i den var heller ikke til rådighed, det daglige arbejdes krav var altid større end ønsket om en sådan videre uddannelse. Man måtte være glad, såfremt man havde tid til at beskæftige sig med sit eget folks digtekunst.

I min barndom var adskillelsen mellem de to nationaliteter blevet meget tydelig. Vi havde ikke omgang med danske, og hvor der i de såkaldte bedre kredse i den danske tid blev søgt forbindelse fra dansk side, f. eks. fra højere embedsmænd, blev tyskerne af ligesindede udsat for mistanke, såfremt de kom dem i møde.³² Alt deltes, også forretningerne fik påtrykt et nationalt stempel. Af de to apoteker gjaldt det ene for tysk, det andet for dansk, og de blev kun søgt af ligesindede. Inden for de liberale erhverv — læger, sagførere o. s. v. — gjaldt det samme, såfremt ikke gamle forbindelser og en fra tidligere tid engang vakt tillid også kunne bære igennem den vanskelige nutid. Dog var det i almindelighed sjældent.“

Derefter beretter Wassner om tildragelserne efter Frederik 7's død, og han bemærker, at nu toner hans første erindringer frem, hvorefter han fortsætter:

„Jeg ser, hvorledes vi en kold snefuld februar-dag af moder blev bragt hen til det store hotel³³ i hovedgaden for derfra at se de uophørlige rækker af prøjsiske regimenter rykke ind. I deres lange grå kapper, med den brune felttornister på ryggen og med pikkelhuen på hovedet, virkede de på vort barnesind med uhyre vægt. De blev modtaget med uendelig jubel.³⁴ Det var den 12. februar 1864. Dagen før havde de første prøjsiske kyrasserer som forpost besat byen, efter at danskerne umiddelbart forinden var rykket ud. Jeg har af alt dette i erindringen kun billedet af

18. Kristi himmelfartsdag 1830

en trompeter fra dragonerne i rød frakke og med en stor trompet, han var indkvarteret hos min onkel.³⁵

Samme aften, prøjserne var rykket ind, fik vi 10 mand i kvarter, et stort krav at lægge på vort beskedne af børn og personale allerede stærkt befolkede hus. De blev anbragt i spisestuen. Efter prøjserne kom østrigerne, husarer fra Lichtenstein og et jægerkorps fra Steiermark. Vor gade var ofte stoppende fuld af østrigske fragtvogne eller store oksedrifter, som blev drevet hen til slagteren i nabolaget.

Ja, de kære østrigere var charmerende folk, som altid elskværdige og høflige overalt erobrede hjerterne.³⁶ De alvorlige og klodsede prøjser havde i sammenligning med dem ikke let ved at vinde befolkningens sympati. Formentlig på grund af skinsyge kom det mellem de to militære grupper til sådanne sammenstød, at man måtte forbyde dem at komme i de samme danselokaler.

Til højre og venstre for os var der indrettet

store lazaretter, og jeg ser ganske tydeligt, hvorledes jeg med min moder i hånden er gået ned langs den lange række af senge, ligesom synet af dem, der var ved at blive raske og opholdt sig i nabohaven, er uforglemmeligt for mig. Men meget dybere berørte det mig, hvorledes en katolsk søster blev begravet med al mulig militær honnør. Vi fulgte det højtidelige optog, lyttede til den herlige musik og rystedes, da Steiermarkjægerne hævdede gevæerne og affyrede æresalven.“

Efter at have skildret de følelser, hvormed den tysksindede del af Haderslev bys borgere oplevede foreningen med Prøjsen, fortæller Wassner videre:

„Moder havde ladet lave skotske huer til os af en mørkeblå våbenfrakke, der havde tilhørt hendes broder,³⁷ som havde gjort tjeneste som læge og var død af kolera i den slesvig-holstenske armé i Treårskrigen, og forsynet huerne med den slesvig-holstenske kokarde, men hun måtte atter fjerne kokarden, da den gav anledning til,

at drenge på gaden angreb os, og vi var for små til at forsvare os. Sådant noget glemmer man ikke, og den senere strid mellem gymnasiasterne og børnene fra kommuneskolerne,³⁸ der gik i svang her som over alt, og som i vore øjne også havde karakter af en kamp mellem de to nationaliteter, bidrog kun til yderligere at skærpe modsætningerne.

Det var naturligt, at modsætningsforholdet også havde indvirkning på det forretningsmæssige. Min fars forretning havde fra de gamle rolige tider bevaret kunder fra den modsatte lejr, selvom man fra dansk side var ganske klar over hans tyske sindelag. Nu voksede antallet af tilfælde, hvor en mangeårig kunde blev borte og ofte efterlod et mærkbart hul. Af og til var vi drenge desværre selv skyld deri uden at vide det. Danskeren elskede og gør det den dag i dag at vise sit flag også ved glædelige begivenheder af enhver art, f. eks. ved familiefester og lignende; vi var vænnet til at se det langt borte fra lysende dannebrog blafre. Intet under derfor, når vi nu også bad far om ved denne eller hin lejlighed i haven på den høje flagstang at hejse det kære blå-hvid-røde flag. Vi begreb da ikke, hvorfor han af og til tøvede, og kun vor stærke plagen kunne bringe ham til at give sin tilladelse. Men jeg husker det, som var det sket i dag, hvorledes jeg engang blev vidne til, at far klagede sig til mor over, at en kær dansk kunde på en dag, hvor han ellers altid kom i forretningen, var blevet borte, hvorpå hun svarede: Ja, det kommer sikkert af, at du fornylig har flaget. Det var i et sådant tilfælde mindre det materielle tab — det blev ofte opvejet af en stigende tysk kundekreds — som smertede far, men mere den kendsgerning, at nu var atter et gammelt tillidsforhold brudt.

Det var i øvrigt for os børn en lykkelig tid, og den blev stadig skønnere, særlig da den store krig i 1870 gav anledning til den ene sejrsberetning efter den anden, og vi levede med i vore forældres jublende glæde. Ganske vist bidrog skolen i denne tid mærkeligt nok kun lidt til ved fester at bibringe os dens storhed. Det måtte hjemmet og offentligheden alene gøre, og de forsømte sandelig heller ikke noget. For øvrigt talte

kendsgerningerne jo også deres stærke sprog, men vi har, så vidt jeg ved, ikke haft en eneste times frihed på grund af en sejr og heller ikke oplevet en eneste tale i aulaen til den samlede skole eller noget lignende. Vor fortræffelige og ellers så højtagede direktor Jessen³⁹ var ugunstig stemt over for al ydre pragt, uden derfor at være en pedant. Pligtopfyldelse var for ham det højeste bud, og han har opdraget os til at optage den i os som dagens første og selvfølgeligste krav. Festerne overlod han til andre instanser uden for skolen. Såvel han som alle lærerkollegiets medlemmer var kernetyiske mænd.

Jeg gik dengang i quinta og havde lykkeligvis en klasselærer, der ganske vist ellers havde mange uheldige (unerfreuliche) egenskaber, men i det mindste fortjente anerkendelse på det område, at han lod os tage del i sin glæde over de store fædrelandske begivenheder. (Geibel).⁴⁰

Sejren ved Sedan har på særlig måde fæstnet sig i min erindring. Det var, så vidt jeg husker, en lørdag formiddag, efterretningen nåede her til.⁴¹ Jeg ville netop i det store frikvarter, som varede i 15 minutter, løbe hjem for at hente noget. Jeg måtte løbe meget hurtigt, såfremt jeg skulle nå rettidigt tilbage. Jeg for afsted, kom forbi telegrafstationen⁴² og så en hob mennesker stå foran den. Jeg fik øje på et langt krigstelegram med den kendte blå skrift, kunne dog ikke læse det, men hørte én sige, at Napoleon var taget til fange i Sedan. Det var nok. I flyvende fart nåede jeg hjem, rev butiksdøren op og brølede ind i lokalet: Napoleon er fanget, og stormede atter tilbage til skolen. Alt andet er gledet ud af erindringen. Sandsynligvis har vi gennemført vore timer planmæssigt, og først efter skoletid har vi i hjemmene erfaret betydningen af denne store hændelse.“

De „storslåede illuminationer“ i anledning af fredsfesterne oplevede Wassner ikke, da han var syg, men han beretter videre:

„De hjemvendte troppers indtog var vidunderlig. En strålende sommerdag var hele byen bogstavelig talt nedsunken i flag og grønne guirlander, i æresporte, indskrifter og grangrønt;⁴³ de statelige rytterskarer var snart overdækket med kranse og blomster. Indtil krigen 1870 hav-

19. „Klein Westerris“ 1834

de byen haft infanteri i garnison, det var rhinske regimenter, som efter 1864 var blevet tilbage her. De førte dengang rhinskvinen hertil, indtil da blev der i Slesvig-Holsten kun drukket rødvin, som over Hamborg, Lübeck og Glückstadt blev indført hertil umiddelbart fra Frankrig, både billig og fortræffelig. Ved selskaberne i mine forældres hjem mindes jeg ikke andet end rødvin foruden portvin og sherry. Det var for tungt for rhinlænderne, de måtte have lettere kost, og derfor kan vi takke dem for, at der på bordet efterhånden altid var to slags vine at vælge imellem. Det vedblev at være sådan også efter deres forflyttelse. Den nye kavalleri-eskadron — det var til at begynde med magdeburger-dragoner — gav byen et andet udseende. Vi drenge var vildt begejstrede for de mange smukke heste og rideøvelserne. At jeg engang på min vej til skolen ved en ordentlig snebold var skyld i, at en smuk officershest fik et muntre tempo, og derfor også straks af den bagved mig gående ejer uventet fik en kraftig en på kassen, medførte kun et forbigående skår i denne kærlighed.

De magdeburger-dragoner blev senere afløst af slesvig-holstenske, hvis lyseblå våbenfrakker med de røde opslag og hvide snore gengav landets farver, og alene af den grund syntes vi bedre om dem end om magdeburgerne med deres sorte opslag. Da jeg var blevet primaner, kunne jeg sammen med løjtnanterne deltage i de store baller og af dem lære gode dansemanerer, men også hvordan man flot og sikkert kunne lede en kvadrille.“

Efter nogle korte nationale betragtninger fortæller Wassner derefter om Sedan-dagens festligheder:

„Den første mindedag i 1871 forløb endnu ret nøgtern med gymnasiets march om eftermiddagen til et lille gæstgiveri i skoven, hvorfra man efter en tale og en lille forfriskning ganske simpelt atter marcherede hjem; man forstod sig endnu ikke på skolefester. Men derefter udviklede Sedan-festen sig for hele befolkningen til et højdepunkt i den nationale begejstring og overgik langt kejserens fødselsdag. Denne havde altid et stift festligt præg og havde for os elever

med sit ofte meget kedsommelige samvær i fest-salen (Aulaaktus), ved hvilken vi måtte synge vore motetter, heller ikke nogen særlig tiltrækningskraft. Kirkegang, festspisen, kompagniballer kom ikke i betragtning for vort vedkommende, men også garnisonens parole om middagen var uden tilløkkelse. Men Sedan-dagen, det blev folkefesten for alle. Man havde af interesserede elever fra tertia dannet et tromme- og pibekor, i hvilket min bror medvirkede som piber og jeg som trommeslager. Det deltog allerede aftenen før i tappenstregen, og vi fandt, at det egentlig var den væsentligste del af stadsmusikkorpset. Da blev der også stemt i med en øredøvende piben og hujen foran danskernes foreningshus⁴⁴ eller foran de mørkelagte vinduer hos kendte førende danske, eller man langede med trommestikken ud efter danske drenge, som i påtrængende masse søgte at forstyrre marchen, — ingen smuk heltedåd, men som udtryk for folkepsyken forståelig.

Næste morgen tidlig opmuntrede vi det gode borgerskab ved vor „Freut Euch des Lebens“ før den anstrengende dag, thi lang og anstrengende var den. Allerede kl. 8 fandt skolernes march til skoven Ulvslyst sted, hvor hele formiddagen gik med skiveskydning om en hovedgevinst, et sølvur. Om eftermiddagen drog foreningerne og indbyggerne i øvrigt også derud for at overvære den nationale mindefest med festtalen og for at se på ungdommens dans og leg, til endelig et endeløst festoptog om aftenen førte alle, der allerede var i ret løftet stemning, tilbage til byen. Med de voksnes festballer, i hvilke vi senere som ældre elever også kunne deltage og fortsætte vor primanerflirt, sluttede den begivenhedsrige dag. Den var herlig og vedbliver at være et dejligt minde fra ungdommens paradis.

Men efterhånden kunne festen ikke holde sig i det omfang og på den højde af glæde, man indskrænkede den derfor til en halv dag, forlagde festpladsen til det nærmere liggende Bøghoved og søgte at tilpasse alt efter tidsforholdene. Den har dog også således længe gjort sin pligt, at nære den fædrelandske ild, men da jeg efter mange års forløb tilfældig gang — det var umiddelbart før krigen —⁴⁵ atter havde lej-

lighed til at overvære den i min fædrene by, måtte jeg desværre fastslå, hvor påfaldende deltagelsen fra borgerskabets side var gået tilbage, og at dette var en følge af danskhedens styrkelse, var en smertelig iagttagelse.“

Efter nogle yderligere betragtninger over Sedan-dagens betydning i almindelighed og om, hvorledes man fra tysk side i hele fortællerens drengetid søgte at udbygge tyskheden, skriver han:

„Embedsmændene var selvfølgelig blevet erstattet med tyske, men det gjaldt også om at opnå majoriteten ved de politiske valg til by og stat, for at det tyske væsen uhindret kunne udfolde sig. Det ville tage sin tid, men tog ikke lige lang tid i de forskellige kvarterer, i hvilke byen var inddelt, og eftersom borgerskabet var sammensat. De dertil nødvendige valgkampe førte naturligvis megen ophidselse med sig, men hvergang de tyske stemmer havde fået overtaget i et nyt kvarter, blev der holdt sejrfejer. Vi drenge delte spændingen og deltog i de gamles festen over sejren og så i den røgfyldte sal i Borgerforeningen fra balkonen ned på de sejrrige mænd, som ved dampende puncheboller lod deres fædrelandskærlighed komme til udtryk.⁴⁶ At det danske sprog blev brugt ved siden af det tyske under de der holdte taler var ganske naturligt, thi i vor tvesprogede by var det ikke noget udtryk for antitysk sindelag. Jeg husker endnu ganske tydeligt den dag, da tyskheden for første gang havde sejret i hele byen,⁴⁷ og den store fest, som blev afholdt i den anledning. Mærkeligt nok varede det ved valgene til de kirkelige råd længst, inden resultatet også var nået her. Det var på grund af de valgeregler, som gjaldt her; men det var dog smerteligt, at en eller to danske stemmer i årevis kunne hindre, at en mindsten over tyske krigere kunne blive anbragt i kirken.⁴⁸

Således fik tyskheden stadig større fodfæste, og da jeg efter mine universitetsstudier i årene 1883—84 endnu engang i halvandet år opholdt mig i min hjemby for at tilbringe mit prøveår ved gymnasiet her,⁴⁹ var mit indtryk, at denne nordlige by også var inderligt og uopløseligt forbundet med det tyske rige. Danskheden var i

.. 17. mars 1869.

I Vesterris 1862. Dateret 17. marts 1869

synlig tilbagegang, den danske opposition blev stadig mere stille. Den havde desuden spaltet sig og søgte at gøre sig gældende gennem to aviser,⁵⁰ en svaghed ikke en styrke. Efter at den berygtede § 5 var ophævet, havde danskheden også mistet sit egentlige fodfæste.“

Efter nogle betragtninger over § 5's historie og bemærkninger om sprogforholdene i almindelighed samt om gennemførelsen af tysk undervisning fortsætter Julius Wassner:

„Så blev en ulyksalig kredsskoleinspektør (Stegelmann?) i Haderslev⁵¹ grebet af overdriven iver. Han tog fejl af den ydre ro og fandt, at nu var det øjeblik kommet, da hele undervisningen i grænselandet med undtagelse af nogle timers religionsundervisning skulle foregå på tysk. Han afgav indberetning herom til sine overordnede, og hans andragende blev desværre fulgt i Berlin.“

Julius Wassner fremsætter derefter en række politiske betragtninger blandt andet med en omtale af overpræsident Matthias Köllers „berygtede politik“, ligesom han mener, at „regeringen iøvrigt ikke havde nogen lykkelig hånd“, hverken med hensyn til bosættelsespolitikken eller ved ydelsen af kreditter. Tyskernes ledelse var utilfredsstillende. De var også uenige indbyrdes, hvad det fremvoksende socialdemokrati havde sin store andel i. Det viste sig således, at modforholdsreglerne var utilstrækkelige, og han mener, at det var derfor, en mand med kendskab til forholdene kunne skrive, at det var af den grund, at store dele af området kort før verdenskrigens udbrud var mere dansk end før 1864, hvorefter Wassner fortsætter:

„Da jeg senere efter mange års forløb engang igen var i min fædreneby, fik jeg med forskrækkelse syn for sagen ikke alene ved den tidligere omtalte Sedan-fest, men også ved en tur i omegnen, som vi foretog til det henrivende østersøbad Victoriabad. Vi kom gennem alle de store og rige landsbyer, som var mig så velkendte fra min barndom. Overalt herskede der den største velstand, nye lader var bygget, stråtagene var nytækket, tegn på hvor godt det havde været under tysk styre. Men en ting faldt stadig i øjet, en statelig nybygning midt i landsbyen, og dette

særegne syn gentog sig, det var det stadig tilbagevendende danske forsamlingshus.⁵² For at kunne undgå den tyske gendarms overvågen i de offentlige lokaler havde danskerne overalt skaffet sig et sådant forsamlingshus, i hvilket de kunne være for sig selv. Midlerne hertil strømmede til i rigeligt mål fra Danmark, og desuden havde de dansksindede beboere knyttet sig til det med bidrag, var det end nok så beskedent. Synet var nedtrykkende. Også i den allerede helt tyske by Haderslev⁵³ var der vokset et stort antal danske forretninger frem, og midt i hovedgaden prangede (wuchtede) en vældig bygning, den danske bank, omtrent på det sted, hvor jeg fra tiden omkring 1864 endnu tydeligt havde dens begyndelse for øje i en lille privat stue.⁵⁴ Således havde den danske pengemagt udviklet sig her.

Jeg besøgte i juli 1918, altså kun få måneder før vort [Tysklands] sammenbrud, min broder, som var præst i en dansk landsby⁵⁵ ved Haderslev. Trods det, at alle vidste, at han var tysk, var hans kirke altid fyldt, thi nordsløvigeren er i og for sig meget kirkeligt indstillet. Men spændingen begyndte dog også at vise sig for ham, og særligt følte han storbøndernes modstand. Da vi engang passerede gennem omegnen, viste han mig denne og hin af de store gårde, fra hvilke sønnerne ved den sidste orlov fra slagmarken var draget over grænsen og forsvundet der. Det var almindelig kendt. Det var også en offentlig hemmelighed, hvorledes man kunne komme forbi grænsevagterne. Naturligvis havde sådanne gårdejere nu kun én tanke at komme løs fra Prøjsen, da de ellers ikke havde mulighed for atter at gense deres sønner. Og jo sværere forholdene blev for Tyskland, jo mere steg danskerens håb om en forening med Danmark.“

Sluttelig omtaler Wassner Tysklands nederlag og danskernes arbejde for genforeningen, og han slutter sine erindringer med at berette om sin egen deltagelse i afstemningen:

„Den 10. februar 1920 fandt den ominøse afstemning sted i 1. zone. Tappert og offervilligt havde tyskerne der gjort alt for at gøre resultatet så gunstigt som muligt. Fra alle sider strømmede de valgberettigede til Norden fra Tysk-

land. Jeg kom fra Magdeburg, min broder⁵⁶ endog fra Zürich. Dagen selv hører til de sørgeligste i mit liv. Det var et rigtigt hundevær, men til trods herfor sluttede tyskerne sig om formiddagen sammen til et demonstrationsoptog gennem byen. Det var en trist gang, thi aldrig havde jeg holdt det for muligt at få min gamle fædreneby at se således indhyllet i Dannebrog. Ganske vist havde danskerne ofte smykket det enkelte hus med fem flag,⁵⁷ som var sendt dem fra Danmark, medens tyskerne holdt sig tilbage. Dertil kom, at besættelsestroppersnes trikolor vagede fra den højt liggende kaserne,⁵⁸ et syn, som måtte virke uendelig smerteligt på en mand, der havde oplevet 1870. Et lille lysstrej i dagens forløb var mødet med en mængde kammerater og bekendte, som man ved denne lejlighed så for første gang efter mange års forløb — og vel også for sidste gang. Om eftermiddagen var der hyggeligt samvær med deltagere særligt fra den tidligere højere pigeskole, hvor der blev sunget fædrelandssange og udtalt mangt et tappert ord også af forfatteren selv. Det større samvær om aftenen kunne min broder og jeg ikke deltage i, vi skulle med toget.

Min broder, præsten i grænsebyen, vidste, at det ville være nok til at skille ham fra denne, såfremt han deltog i valget. Da han var et dybt tænkende menneske, spurgte han mig dengang indtrængende, om han ikke af religiøse grunde skulle blive hos sin menighed, i hvilken han havde et velsignet arbejde, og derfor holde sig fra at afgive sin stemme. Han gjorde det ikke, han afgav sin stemme, den eneste tyske i landsbyen.⁵⁹ Dermed var hans skæbne beseglet. Det varede ikke længe, inden han måtte gribe sin vandringsstav og begynde arbejdet i et nyt og meget sværere agerland i det sydlige Holsten.“

Hermed vil vi sige farvel til den gamle haderslevers erindringer. De har givet os et billede af en mand, der elskede sin hjemstavn, og som trods sit lange fravær havde forståelse for de særlige problemer, som gør sig gældende i et grænseland. Han ser på udviklingen gennem tyske briller, hvad der på grund af hans oprindelse og opdragelse er ganske naturligt, men dog på en sådan måde, at også danske ikke alene

kan have udbytte, men endog glæde af at læse dem. Vi må være forfatteren taknemlig for, at han har nedskrevet og dermed bevaret disse minder for efterslægten.

ALBUMETS TEGNINGER

Albumet, der indeholder 41 til dels meget sirligt udførte og ofte farvelagte tegninger, hvoraf tre mindre blyantstegninger fra Sanct Peter i Ejdersted og Hemme i Holsten er indklæbet bagerst i bogen, skal være tegnet til glæde for Eduard Wassners mange børn. Tegningerne er alle udførte efter Wassners tilbagekomst fra København til Haderslev i tiden fra 26. marts 1861 til 1885, de fleste i årene 1869 (elleve) og 1885 (syv). De skildrer tildragelser fra Wassners liv helt tilbage til drengårene og frem til den tid, da billederne er blevet til. De fortæller således for de flestes vedkommende om hændelser, som ligger ret langt tilbage i tiden, nogle omhandler dog en samtidig tildragelse, og de kommer derved til at spænde over omkring 60 år.

Billedernes kunstneriske værdi kan vel diskuteres, men deres topografiske, kulturhistoriske og folkloristiske værdi derimod er ubestridelig. De skildrer nemlig ikke alene begivenheder, hvorom vi ikke har andre billeder, som f. eks. oversvømmelsen i 1872, men først og fremmest giver de os en række træk fra dagliglivet dengang, og tegningerne af Haderslev-originalerne er også på grund af den vedføjede tekst uvurderlige.

Det ældste billede med hensyn til den episode, som det fastholder, er forøvrigt også den ældste tegning. Den skildrer en tildragelse fra 1. maj 1821, da en større dreng med et gevær skyder efter en mindre, måske Wassner selv, der da var 6 år gammel, medens en tredje forskrækket flygter og en militærperson, det kan være en af landsenererne, som indtil 1842 havde garnison i Haderslev, forfærdet kommer styrtende ud af en port, hvor han har været beskæftiget med en hest. Derefter følger tre oplevelser fra 1828, hvoraf det ene billede, som er tegnet den 10. april 1861, viser en dreng, sikkert Wassner selv, der er på vej op på taget for at hente en kat ned fra tagryggen, medens en mand — vel nok fa-

- 1872.

20. *Die Wälder auf Nöteborgsberg bei Dannebood mit Thyrnen, Hannover, July 1872.*

deren — stikker en arm frem af et tagvindue for at hale kløren ned, fire kvinder og en nabo ser forfærdet til, og husets hund giver hals nede på gårdspladsen (billede 17); det andet er en tegning fra 1885, som viser Leisners⁶⁰ høløft, hvor Wassner er blevet begravet i det nedstyrtende hø og reddes af skolekammeraterne; det tredje endelig skildrer en køretur på Fyn i en kassevogn, medens en hund jager vognen og de foran denne galoperende heste, som øjensynlig er ved at løbe løbsk.

Derefter skal vi to år frem til 1830, fra hvilket år Wassner den 31. marts 1862 skildrer en picnic i skoven Kristi himmelfartsdag, en forstudie til et lille oliemaleri „Picnic ved Haderslev“, som i 1956 tilhørte fru Friederike Petersen, Altona (18). På tegningen ses ikke alene selskabet, som er på skovtur, men også et militærkorps — måske borgervæbningen — som synes at være på marchtur og fører Dannebrog i spidsen. Wassner var tysk eller rettere sagt slesvig-holstener, men altså ikke mere end, at han har malet landets flag for sine børn, eller var han måske også

som flere andre af Haderslev bys slesvig-holstenerne op imod krigen 1864 på vej mod et sindelagsskifte?⁶¹ Fra samme år, 1830, er der en skildring, tegnet påskedag 20. april 1862, af familien Wassners køkken, hvortil slagteren netop kommer ledsaget af en hund og med en stor steg i et trug på skulderen, medens en dreng får sig en tår at drikke af et stort krus, og to kvinder er i arbejde, den ene ved det åbne ildsted, ligesom billedet giver os et indtryk af køkkenets inventar, blandt andet en tallerkenrække med tintallerkerne (9).

Fra hjemmet i Slotsgade er der endnu tre billeder, en ualmindelig sirlig udført, farvelagt tegning fra 2. marts 1869 af bedstemor Wassners (Marie, født Flügels) sybord (indledningsvignet) og en delvis farvelagt af dagligstuen fra 1882 med det ovenfor omtalte skrivebord med opsatsen, men kun med en enkelt pibe hængende på væggen, og med et blik gennem den åbne dør over forstuen ind i butikken (3), samt endelig en mere skitseagtig tegning af denne stues modsatte væg med to af Valentin Wass-

ners tre store billeder antydet (4). Fra haven er der et par billeder, en tegning fra 1885 af lysthuset, som bestod af fire sammenvoksede hvidbøge, og fra 1885 en skildring fra 1845 af en dreng, som stjæler pærer, og som får et ordentlig rap af en stok, medens han skriger: Au! Au! a skal alle gjør et meer!!

Rejsen til København i 1833, som varede i 18 dage, har Wassner skildret i en farvelagt tegning, hvor vi ser ham i bagenden af en robåd, der i høj søgang roes af skipper Tritzier, medens man i baggrunden ser et mindre sejlskib foran en kyst med et hus og en kirke. Billedets tekst lyder: Kan de svimm Waasner[!]? — Nei. Kan de it Skipper? — Nei a kan heller it!! Det var jo ikke særligt betryggende for den unge mand, og det er derfor forståeligt, at det har fæstnet sig i hans erindring. Sikkert fra samme rejse er der et billede fra Valdemars slot på Tåsinge, hvor vi ser Tritzier og Wassner, som er krøbet op på et statik på flugt fra ikke mindre end en halv snes hunde. Endelig er der et billede fra Wassners ankomst den 15. april 1833 til lærepladsen hos malermester O. Larsen i København, hvorfra der desuden er et par andre tegninger.

Vi finder således Wassner ved Ortopædisk Institut på Strandvejen, hvor han angribes af en lænkehund, der har revet sig løs, og på Grønlands Handels plads, hvor han godt beskyttet bag et højt plankeværk turrer nogle vilde hunde. Fra københavner tiden er der desuden en mere skitseagtig tegning fra kunstakademiet, hvor en række elever er i gang med arbejdet, medens Thorvaldsen, ifølge billedets tekst, er i færd med at rette Wassners tegning.

Af særlig topografisk værdi er tegninger fra Haderslev og omegn. En tegning af fjorden ved „Klein Westerris“ i 1834 med en sejler, hvorfra en mand styrter i vandet, og en robåd, hvorfra en kvinde bæres i land, medens byen med en vindmølle og domkirken danner baggrunden (19). En anden fra 1869 med et picnicselskab i Vesterris 1862 og med fjorden og Starup kirke i baggrunden (farvebilag). Et tredje picnibillede viser en udflugt til „Sophienquelle“ 1875, formentlig Sofiekilde i Marstrup (13), og endelig et fjerde, der skildrer en tur til Nygård med

fysikus Hansen⁶² i juli 1872, og af teksten får vi at vide, at turen er foregået med dampbåd, medens selve tegningen viser det store selskab samlet ved et stort bord i skoven (20).

Det topografisk værdifuldeste billede er tegnet 24. febr. 1873 og skildrer den store stormflod den 13. november 1872.⁶³ Tegningen, hvis tekst lyder: „Das Räucherhaus in der Schifferstrasse“⁶⁴ am Fjord und Wolfgang Petersens⁶⁵ Eisengieser S.“,⁶⁶ (11) viser os, at der er en forrygende storm, som en række mennesker kæmper sig frem imod, medens vandet står op i gaden til midt på husenes stueetage, et par mennesker er undervejs fra et af husene i robåd, og på den anden side af fjorden ser vi formentlig den daværende kalkovn og længere borte, oppe på bakken den nu forsvundne Olaf Ryes mølle.

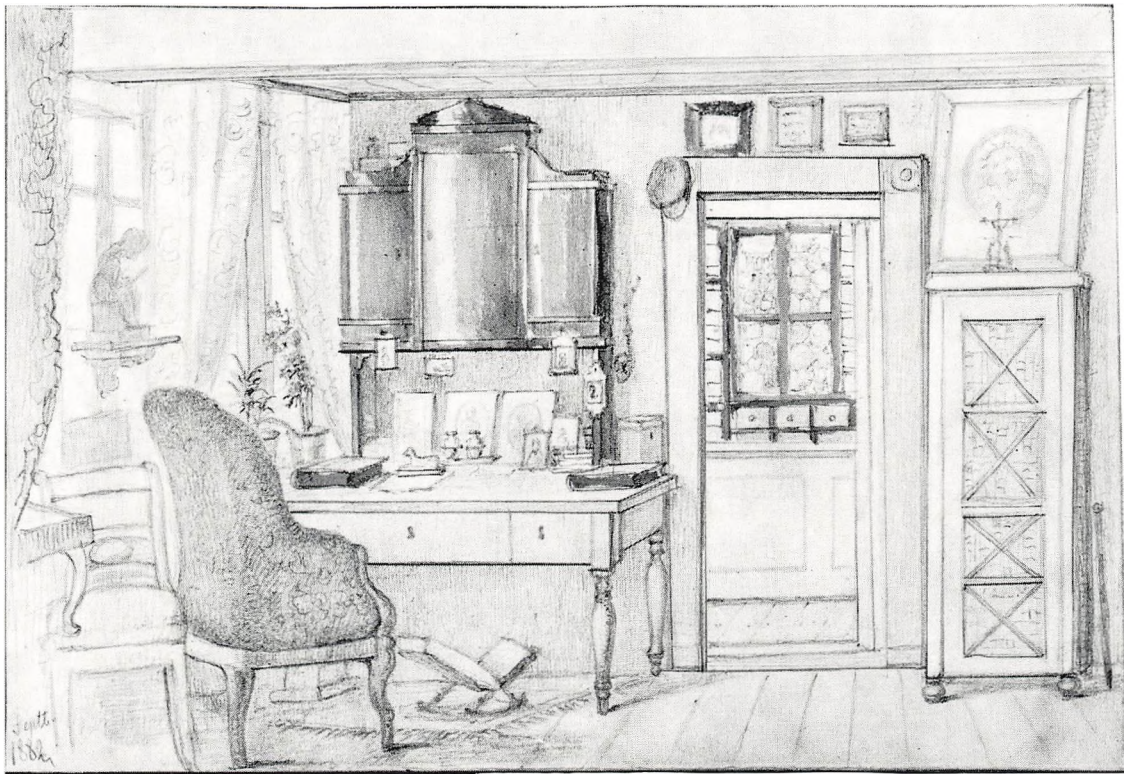
Fra byens omegn er der endvidere et billede med høje klinter ved „Bortskau“ (Boskov) ved Lille Bælt i 1868 (12) og et billede af pastor Eduard Petersens grav på Vonsbæk kirkegård fra 1882 samt endelig tre billeder fra 1883, nemlig „Beck“ (Bæk) ved Haderslev fjord (14), Sverdrup med udsigt over fjorden (15) og Årøsund med bådebro og udsigt over Lille Bælt (16). Længere borte fra er der billeder af Skarreklit og Bulbjerg, hvor Wassner åbenbart har været i 1851, og af et sejlskib i høj sø på vej fra Lübeck til Haderslev i 1832, formentlig med Wassner ombord, det er nok ham, som stikker hovedet op fra kahytten i søsygens kvaler. Endelig er der en tegning fra 1870 af „Dining room“ i London i 1854, hvor Wassner måske har været på besøg hos broderen Bernhard, der i slutningen af 1840'erne havde taget ophold i England.

Af stor kulturhistorisk og folkloristisk værdi er tre farvelagte billeder fra Haderslev. De skildrer nogle af byens originaler, hvoraf der i ældre tid har været mange. „Der Prinz von Hadersleben ca. 1820“, en koloreret tegning fra 1869 viser os en forhutlet mandsperson, der truer ad et par børn, som formentlig har drillet ham, og hvorfra den ene i alt fald rækker tunge og den anden mindre trimler om, medens en hund springer bort (5).

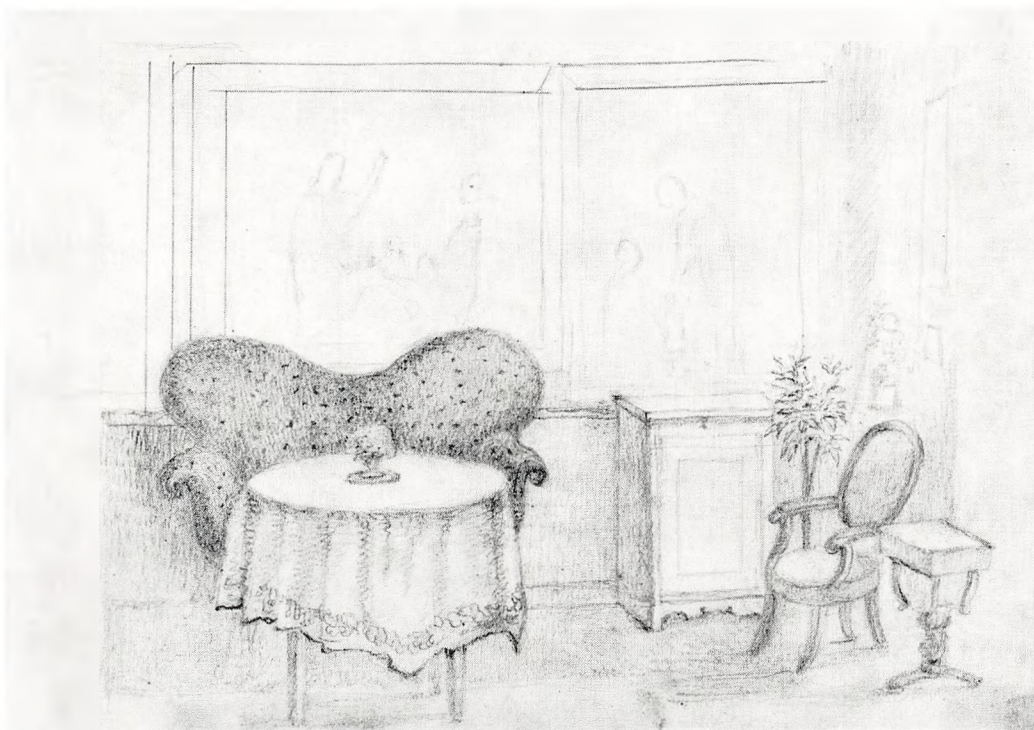
„Anne Stamped“ er tegnet i oktober 1869,

2. Maleren og købmanden Eduard Wassner 1815—1888

3. Dagligstuen med kig ind i butikken. Dateret sept. 1882

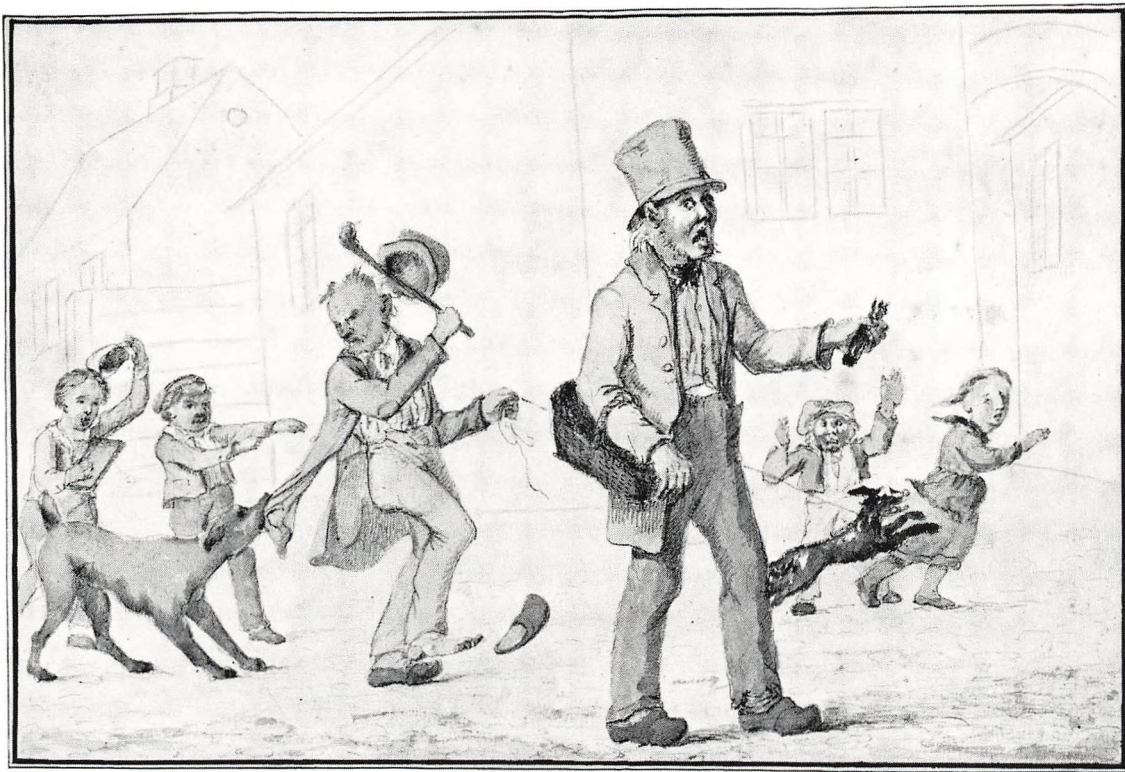
4. Dagligstuen med to af broderen, Valentin Wassners, store billeder, i hjørnet til højre
bedstemor Wassners sybord, jfr. indledningsvignetten

5. „Der Prinz von Hadersleben ca. 1820.“ Tegnet oktober 1869

6. Anne Stamples: Tosk, Tosk! wem der vil, uer ved e Sønnerbro, kan i tro,
svære Mængde godt kjøff!! Dateret 13. okt. 1869
Udråberen bekendtgør, at i denne uge slagter Daniel Sugel i Gåskærgade

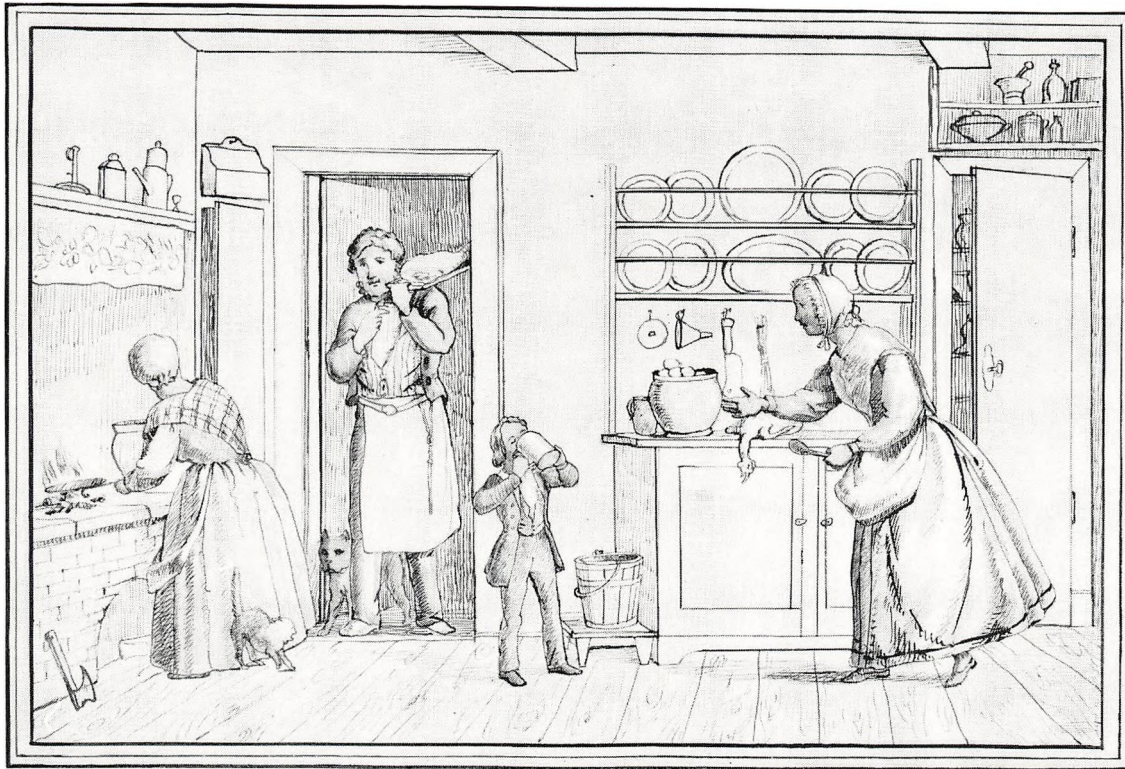
7. Rasmus Racker! Swaelstick! put æ Pæng i æ fick! Dateret 30. okt. 1869

8. På besøg hos madame Wildfang i Feldum, 1831. To par tvillinger.

Tegnet februar 1885

Den gamle Carline synger: Sau lille barn sau

9. Køkkenet i Slotsgade 1830. Tegnet påskedag 20. april 1862

10. Sigøjnerne ved Haderslev i juli 1870. Sign.: juli 1870. E. Wassner

11. Den store stormflod den 13. november 1872. Dateret 24. febr. 1873
Rygehuset i Skippergade (Sejlstensgyde) ved fjorden og Wolfgang Petersens jernstøberi

12. I „Bortskau“ 1868. Dateret 9. marts 1869

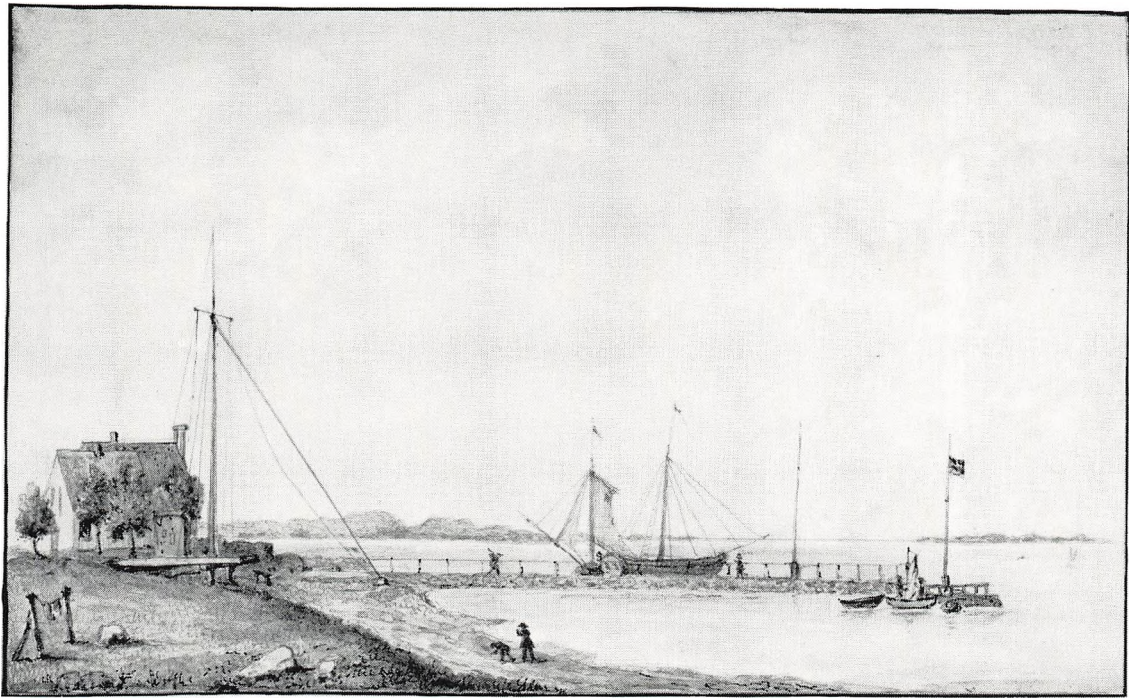
13. Sofiekilde 1875. Dateret 1876

14. Bæk. Dateret 24. august 1883

15. Sverdrup. Dateret 26. august 1883

16. Årøsund. Dateret 25. august 1883

men er formentlig også fra 1820'erne, og viser en kvinde, som sælger fisk, medens to drenge, der bærer deres skoletavler under armen, peger fingre ad hende. Hun råber: „Tosk, Tosk! wem der vil, uer ved e Sønnerbro, kan i tro, sväre Mängde godt kjøf!“. Men billedet har også en anden tekst: „Diese Woche schlachtet fett, Daniel Sugel“⁶⁷ in der Gaaskjärstrasse“, og denne illustreres med en slagter med to stude, som er smykket med løv- og blomsterkranse, medens trommeslageren formentlig bekendtgør slagtingen, som der desuden var en annonce om i byens ugeblad „Lyna“. I hvert nummer bragtes en bekendtgørelse om, hvem af byens slagtere, der slagtede i denne uge, men gennem Wassners billede får vi nu oplyst, at annonceringen også er sket ved en tur gennem byen med udråber (6).

En tredje original må „Rasmus Racker“ have været. Han drilles i alt fald også af to drenge, vel de samme, som er ude efter Anne Stampes og måske er identiske med Wassner selv og en skolekammerat, og af en hund, der haler i et af hans frakkeskøder. En anden hund, som „Rasmus Racker“ fører i en lang snor, farer efter to andre børn, en dreng og en pige, der råber efter en anden forhutlet mandsperson, som bærer en kurv og sælger meget lange, sandsynligvis hjemmelavede svovlstikker. Teksten lyder: „Swauelstick! put ä Päng i ä Fick!“ Tegningen er fra 30. oktober 1869, men er sikkert også et minde fra barndomstiden (7).

Et interessant billede er også „Die Zigeuner bey Hadersleben im July 1870“ (10), en samtidig koloreret tegning, som viser os det indre af et telt slået op over en vogn, hvori et barn ligger og sover, medens syv andre personer, hvoraf tre børn, er placeret om to ildsteder, hvor tre kvinder i to store gryder er ved at lave mad. Husfaderen får sig et hvil i en dyne, og i hånden holder han en kande, hvis indhold formentlig skal forsøde hans tilværelse, to af børnene smøger tobak. Sigøjnerne har vel allerede den gang slået lejr syd for byen, vest for den gamle Åbenråvej i den lavning, som nu delvis er forsvundet med anlægget af omkørselsvejen, men som lå omtrent hvor vejdeltaet nu spreder sig, og som efter sigøjnerne i dagligtale fik nav-

net „Æ Sigøjnerkuel“, et navn, som nu næsten er glemt. Billedet er vel kunstnerisk set uden værdi, men dets kulturhistoriske værd er ubestrideligt, da der mig bekendt ikke findes andre billeder af sigøjnernes lejr her i Haderslev.

Til sidst skal et enkelt billede endnu omtales lidt nærmere. Det skildrer 1885 et besøg fra 1831 hos madam Wildfang i Feldum. Vi ser et lille værelse med to alkover, fra den ene stikker en mandsperson hovedet frem, han er vel blevet forstyrret af en gammel kones sang over en vugge med to par tvillinger, som får flaske og vugge af den gamle, „Die alte Carline“, skal vel være Caroline (8). Sangen lyder:

Sau lille barn sau
din faaer er ur og plau
din moor er ur og gi e griis
vil do it sau skal do ha riis
Sau lille barn sau.

Dermed vil vi slutte gennemgangen af det gamle album. Men har vi bladet det igennem, kan det ikke undgås, at det giver et stik i hjertet ved tanken om de mange skitser, som er gået tabt, og som måske også har omfattet tegninger af tilsvarende værdi for Haderslev by og omegn. Vi må nøjes med at glæde os over de bevarede, idet vi mindes den gamle Haderslev-købmand og -maler i taknemlighed over, at han trods sit købmandsskab bevarede kærligheden til maleriet og gav sig tid til at fæstne disse minder til papiret, så efterslægten har kunnet blive beriget med det stykke kulturhistorie, som ligger gemt i dem, og derved gjort vor viden om Haderslev og hadersleverne i attenhundredeårene så meget rigere og mere nuanceret.

OLAV CHRISTENSEN

NOTER OG HENVISNINGER

¹ Lærer Erwin Wassner (f. 1927) er søn af studienrat Eduard Wassner (1890—1946), hvis far var provinzienschulrat Julius Wassner, Eduard Wassners femte barn. Erwin Wassner har en søn Tete Eduard Wassner (f. 1961), slægtens 6. generation.

² Julius Wassner: Unser geliebtes Vaterhaus. Weihnachten 1925. Afskrift i Haderslev Byhistoriske Arkiv.

- ³ Brand Taxation Catastrum. Slotsgrunden 1809. Cod. 152. Haderslev Rådstuearkiv.
- ⁴ Se note 2.
- ⁵ Fotokopi i Haderslev Byhistoriske Arkiv.
- ⁶ Således ved datterens fødsel, ved en søns fødsel dog Afera Giesen. Ved ægteskabet i Frederiksstad Afra Gesslerin og ligeledes ved dødsfaldet i Kiel januar 1783.
- ⁷ Lilli Martius: Die schleswig-holsteinische Malerei im 19. Jahrhundert. Neumünster 1956, s. 293.
- ⁸ Skattelisterne i Haderslev Rådstuearkiv.
- ⁹ Protocolum Extra Judiciale 1771—1851. Cod. 53. Haderslev Rådstuearkiv.
- ¹⁰ Verfassung und Gesetze des geschlossenen Clubs die Harmonie genannt. Haderslev 1816, s. 18; og Gesetze für die Gesellschaft der Harmonie in Hadersleben. Haderslev 1836, s. 25.
- ¹¹ Harmonien. Træk af danskhedens historie i Haderslev gennem 150 år. Haderslev 1949, s. 32.
- ¹² Revidirter Gesetzes-Entwurf für die am 1sten August 1817 errichtete geschlossene Gesellschaft Concordia. Haderslev [1817].
- ¹³ Statute der Gesellschaft der Union in Hadersleben. Haderslev 1843, s. 28.
- ¹⁴ Kurt Freyer: Nordschleswigsche Malerei. I Schleswig-Holsteinisches Jahrbuch 1920, s. 47.
- ¹⁵ Ernst Schlee: Valentin Wassner aus Hadersleben. I Die Heimat 1959, s. 30—37.
- ¹⁶ Bjørn Ochsner: Fotografer i Danmark indtil år 1900. Kbh. 1956, s. 345.
- ¹⁷ Jydske Tidende 7. sept. 1938.
- ¹⁸ Schleswig-Holstein 1958, s. 305.
- ¹⁹ Jeg skylder Standesamt i Slesvig tak for denne oplysning.
- ²⁰ Lilli Martius' anførte værk, s. 294.
- ²¹ Skipper Christian Tritzler, Naffet 12, borger i Haderslev ved Slotsgrundens indlemmelse 1. januar 1834.
- ²² Brand Taxation Catastrum. Slotsgrunden 1799. Cod. 146. Haderslev Rådstuearkiv.
- ²³ Se note 2.
- ²⁴ På Eduard Wassners tegning af stuen hænger der dog kun én pibe.
- ²⁵ Snedkermester Lorenz Bernhard Bahnsen, født i Haderslev, borger 13. september 1849.
- ²⁶ De er desværre gået tabt i anden verdenskrig under bombardementet af Berlin.
- ²⁷ Jugenderinnerungen eines Nordmärkers aus dem politischen Leben seiner nordschleswigschen Heimat. Weihnachten 1935. Afskrift i Haderslev Byhistoriske Arkiv.
- ²⁸ Formentlig G. F. Wurzbachs litografi, der er en frigivelse efter Brauniuss' billede fra 1585.
- ²⁹ Redaktør H. R. Hiort Lorenzen, der var født i Haderslev 16. august 1832, fortæller i sine „Erindringer fra Sønderjylland“, København 1919, s. 4f: „I mit Hjem blev der aldrig talt andet end Dansk; men da jeg kun turde tale Tysk i Skolen, fik jeg fra Barnsben naturlig Øvelse ogsaa i dette Sprog. Med Haderslev-Tysken var det dengang dog kun smaat bevendt, og uagtet jeg senere var Embedsmand i en tysktalende By, lærte jeg dog først at tale godt Tysk, da jeg 1875 sad otte Maanedere paa Magdeburg Fæstning, udelukkende henvist til Omgang med virkelige Tyskere. Der gik det først op for mig, hvad det var for et Tysk, der taltes i Hertugdømmet Slesvig.“
- ³⁰ Fra 1864 til 1890 blev der givet danskundervisning to timer ugentlig. Derefter var deltagelse i danskundervisningen frivillig.
- ³¹ Navnet på den lærebog, som blev anvendt i undervisningen i litteratur.
- ³² Konrektor Edvard Lembcke skriver i sine erindringer (H.-S. 1934 og 1935) ligesom hospitalspræst Jensenius Johansen gør det i sine „Oplevelser i Sønderjylland 1860—1871“, København 1899, om en vis tilnærmelse fra tyske kredses side, det kan synes stridende mod Wassners udtalelser. Men der har fra begge sider været tale om en trang til kontakt, i alt fald i tiden op mod 1864.
- ³³ Formentlig det nuværende Høppners Hotel, som dengang tilhørte Jens Christian Petersen, der var fra Dalby og døde den 27. april 1864.
- ³⁴ Af slesvig-holstenerne; danskernes følelser var selvfølgelig helt anderledes, jfr. urmager A. J. Marcussens minder fra Haderslev 1863—64 i H.-S. 1960, s. 3—40.
- ³⁵ Købmand Peter Jacob Petersen (1813—94), der var gift med Helene Marie Magdalene Wassner, jfr. side 11.
- ³⁶ Stemmer nøje overens med danske beretninger, f. eks. urmager A. J. Marcussens minder, jfr. note 35.
- ³⁷ Gustav Friedrich Magnus Theodor Karstens, født Haderslev 14. januar 1824, død på lazaret i Kellinghusen 20. august 1850. Foruden denne søn og datteren, der var gift med Eduard Wassner, havde fysikus Karstens endnu en søn Carl Wilhelm Ludolph Heinrich Karstens, født Haderslev 21. maj 1820 og død Haderslev 7. december 1827.
- ³⁸ Lektor C. Amorsen, der ligeledes var født i Haderslev, beretter ogsaa om disse skolekampe, som ogsaa efter hans opfattelse havde national karakter. (H.-S. 1939, s. 39f).
- ³⁹ Peter Hinrich Jessen (1817—1892), der var slesvig-holstener, har måske derfor set lidt skeptisk på Prøjsens voksende magt.
- ⁴⁰ Emanuel Geibel, født 1838, lærer i Haderslev 1867—96.
- ⁴¹ Slaget ved Sedan fandt sted den 2. september, den 3. september var en lørdag, så Julius Wassner husker rigtigt.
- ⁴² Nørregade 264, nu nr. 5, hjørnehuset til Smedegade på dennes sydside.
- ⁴³ Der er bevaret nogle fotografier fra indtoget i Haderslev, fra Lavgade, fra Nørregade og fra Bispegade, som viser en vis udsmykning, men tale om, at byen var begravet i en sådan, skyldes sikkert, at erindringer fra en tidlig barndom er tilbøjelige til at vise sig for en i en særlig glans.
- ⁴⁴ Harmonien.
- ⁴⁵ Første verdenskrig 1914—18.
- ⁴⁶ Eduard Wassner var direktør for Borgerforeningen i 1854 og blev æresmedlem den 3. februar 1886.
- ⁴⁷ Der hentydes sikkert til rigsdagsvalget i 1877, da tyskerne fik 643 og danskerne 510 stemmer i Haderslev by, i 1874 havde det været henholdsvis 591 og 612.
- ⁴⁸ En sort tavle i nygotisk ramme og med forgyldt skrift og trofæer var ophængt i Vor Frue kirke til minde om faldne fra Haderslev fra krigene 1848—49—50 og 1870—71, men blev efter restaureringen anbragt i „kirkenes museum“.
- ⁴⁹ Dr. Julius Wassner var probandus ved skolen fra michaelis 1883 til michaelis 1884.
- ⁵⁰ Ved siden af Dannevirke var der fra 1. oktober 1882 udsendt endnu en dansk avis Modersmaalet.
- ⁵¹ Claus Heinrich Chr. Stegelmann.
- ⁵² Julius Wassner må have været andre steder i amtet, idet antallet af forsamlingshuse på vejen til Kielstrupsstrand ikke kan have virket så iøjnefaldende.
- ⁵³ Ved rigsdagsvalget i 1912 blev der i Haderslev afgivet 777 danske, 1141 tyske og 335 socialdemokratiske stemmer, og ved valget af borgerrepræsentationsmedlemmer i 1913, da danskerne og socialdemokraterne havde slået sig sammen, 729 tyske og 495 på den samlede opposition, så talen om den helt tyske by tyder mere på en ønskedrøm end realiteter.
- ⁵⁴ Beror på en erindringsforskydning, idet Haderslev Bank først er oprettet i 1875, men Wassner må tænke på Spa-

rekassen for Haderslev Byes Omegn, der er stiftet i 1856 og da havde til huse på Nørretorv (Gammelting 3) hos herredsfoged Heide, men som i tiden fra 1857 til 1859 havde sit domicil i ejendommen Gammelting 368, nu Nørregade 27.

⁶⁵ Fjelstrup.

⁶⁶ Købmand Johan Hinrich Anton Georg Wassner, jfr. s. 13.

⁶⁷ Da hver familie hængte sit flag ud, kunne det sagtens blive til fem flag på et hus.

⁶⁸ Franske alpejægere havde som besættelsestropper garnison på kasernen fra 20. januar 1920 til 5. maj 1920, da de danske soldater rykkede ind.

⁶⁹ I Fjelstrup by blev der afgivet 23 tyske stemmer, men da der var 15 tilrejsende sydfra, som formentlig alle var tyske, har der altså været 8 bosiddende, som har stemt tysk.

⁶⁹ Købmand, kgl. branddirektør Peter Leisner (1765—1821), borger på Slotsgrunden og ejer af den store ejendom, som senere kom til at huse Borgerforeningen.

⁷¹ Jfr. min artikel i Sønderjyske Årbøger 1958, s. 246: Tegn på sindelagsskifte hos hjemmetyskerne i Haderslev i 1863.

⁷² Fysikus C. Hansen, Nørregade 1, nu Nørregade 26.

⁷³ Vandet stod 79 cm over gulvet i Hospitalskirken, og bankdirektør Chr. Hübbe skriver i sine erindringer (H.-S. 1953, s. 34), at Møllepladsen var forvandlet til en sø, medens Badstuegade var en flod.

⁷⁴ Sejlstensgyde.

⁷⁵ Wolfgang Petersen, der oprindelig var guldsmed, var født i Haderslev og deputeret borger fra 1830—48.

⁷⁶ Læsningen af sidste ord er usikker.

⁷⁷ Frislagter Daniel Sugel, der blev borger i Haderslev 24. august 1828, havde forretning Ved Stormklokken 10, hjørnet til Gåskærgade.

Lysthuset i Wassners have dannedes af fire sammenvoksede hvidbøge.

Tegnet juni 1885.

DET RETSLIGE OPGØR EFTER BESÆTTELSEN

Lad mig sige det med det samme, — det er med de største betænkeligheder, jeg opfylder løftet fra årsskriftet 1963 om i en særlig artikel at behandle problemerne om „udrensningen“ og om afviklingen af de mange sager, der rejstes for „landsskadelig“ virksomhed under besættelsen.

Er det værd at „rippe op“ i disse gamle sager, nu næsten 25 år efter Danmarks besættelse og 20 år efter dets befrielse? Er det ikke både gemt og glemt?

For den yngre generation, for dem under 30 år, er det hele jo kun historie, en historie, hvis baggrund de næppe fatter.

Hos os skete opgøret heldigvis så hurtigt efter kapitulationen, at vi har undgået de store udrensningsprocesser, der stadig — og i næsten stigende grad — finder sted i Tyskland.

Efterhånden som tiden går, sker der let mytedannelser, og bl. a. derfor kan det være nyttigt at genkalde sig, hvad „udrensningen“ omfattede, og hvorledes den gennemførtes.

Da krigen var forbi, måtte det stå klart, at der måtte ske et opgør med de personer, der, da Danmarks eksistens stod på spil, svigtede det nationale sammenhold.

Mange, og ikke mindst disse personer selv, havde frygtet, at det skulle ske gennem de så

meget omtalte „14 lovløse dage“, ja, man havde endog talt om „de lange knives nat“.

I et demokratisk og lovordnet samfund måtte det imidlertid være en given ting, at opgøret skulle finde sted som et retsligt opgør og gennem rettens lovlige organer.

Straks efter 5. maj 1945 var der af modstandsbevægelsen over hele landet blevet anholdt og interneret over 20.000 personer, i alt væsentligt folk, man mente burde straffes, men også folk, man ville beskytte mod overgreb fra befolkningens side.

Kredsen af disse internerede personer blev derfor trukket ret vidt, og mange af dem blev også hurtigt løsladte.

Fra den 13. maj 1945 overtog politiet anholdelserne — og de anholdte — og disse blev, efterhånden som de overførtes til politiet, fremstillet i grundlovsforhør for en dommer.

Da man endnu ikke havde nogen særlig lovgivning på dette område, sigtedes de fleste for overtrædelse af den ordinære straffelovs § 101, stk. 2, der taler om den, som under krig eller truende udsigt dertil yder fjenden bistand ved råd eller dåd.

Man kunne nu spørge, om man ikke ved opgøret med dem, der havde forbrudt sig under besættelsen, kunne have nøjedes med de allerede gældende love, altså især den nævnte § 101, der efter sin ordlyd var så rummelig, at den næsten omfattede alle forekommende tilfælde.

Derved måtte imidlertid forudses, at der ville fremkomme vidt forskellige fortolkninger og afgørelser ved de forskellige domstole, og det fandtes derfor ønskeligt, at der ved en ny lov blev præciseret, hvilke handlinger, der skulle karakteriseres som forræderiske eller på anden måde landsskadelige.

Ved denne fremgangsmåde har man ganske vist udsat sig for den kritik, at man har overtrådt et gammelt retsprincip, nemlig princippet om ikke at give straffelove tilbagevirkende kraft.

Selv om den danske grundlov ikke indeholder noget forbud mod at give straffelove tilbagevirkende kraft, er princippet så fast forankret i retsbevidstheden, at der må være tvingende grunde til at fravige det.

Sådanne grunde mente lovgivningsmagten altså, at der forelå.

Under besættelsen kunne vi jo ikke lave love, som vi selv ville. Der opstod — efterhånden som besættelsen skred frem, og modsætningerne skærpedes — en trang til *dels* at udvide det strafbares område, *dels* at skærpe straffene.

Der var således, da kapitulationen indtraf, opstået et svælg mellem den gældende lovgivning og folkets retsbevidsthed.

Den forældede lovgivning måtte bringes i overensstemmelse med den levende retsfølelse.

Det skete ved lov af 1. juni 1945, der sikkert passede til den dagældende stemning.

Det varede imidlertid ikke længe, før der rejste sig kritik mod loven.

Kritikken satte navnlig ind overfor straffene, der påstodes at være for høje, bl. a. fordi minimumsstraffene efter loven var fastsat til 4 år.

Der kunne dog gives strafnedsættelse, når der forelå formildende omstændigheder, og det havde domstolene fortolket så vidt, at den normale straf efter retspraksis svingede omkring 2 år.

Imidlertid førte kritikken til, at loven blev optaget til revision, og denne førte til loven af 6. juli 1946 om „forræderi og anden landsskadelig virksomhed“.

De væsentligste ændringer bestod deri, at straffene blev mildnede, at der indførtes prøveløsladelser, og at bestemmelserne om fradømmelse af borgerlige rettigheder blev modificerede.

Lad mig på dette sted tage livet af den myte, som jeg har indtrykket af lever indenfor det tyske mindretal, nemlig at disse love blev givet specielt for at ramme mindretallet.

At det procentvis ramte mindretallet hårdere end den øvrige danske befolkning lå deri, at så stor en del af mindretallet meldte sig til tjeneste i SS eller som Zeitfreiwillige.

I virkeligheden blev der taget hensyn i formildende retning, når de tiltalte tilhørte mindretallet.

Een ting bør også fastslås, nemlig at loven ikke gik udover de tilfælde, der kunne indfortolkes i straffelovens § 101, og det er i hvert fald

givet, at et forhold, der klart var straffrit efter den gamle straffelov, ikke omfattedes af loven af 1946.

Lad mig kortelig og i alfabetisk orden gennemgå de vigtigste grupper, der omtales i loven af 1946 og i de sig dertil sluttende love:

Angiveri (lovens § 12) omfatter de personer, der populært, eller rettere upopulært, kaldes stikkere. Straffen kunne gå til dødsstraf. Iøvrigt omhandler angiveri forbrydelser lige fra anmeldelse om, at folk havde gået med Royal Air Force-mærker, til anmeldelse af f. ex. sabotører.

Et af de mest graverende tilfælde her fra retskredsen var sagen med den i Over Jerstal boddende tyske statsborger, skomager Hagner, der „stak“ læge Teilmann, som derefter blev „taget“ af gestapo og senere henrettet.

Ved domsmandsretten idømte vi Hagner dødsstraf, men det blev senere ved højesteret ændret til — såvidt jeg husker — 20 års fængsel. Han blev senere benådet og udvist af landet.

Hvordan føles det iøvrigt at være med til at afsige en dødsdom. Ja, det er naturligvis ikke noget man gør med et let hjerte; men de tilfælde vi dengang fik forelagt kunne jo være så grove, at loven kun gav retten én udvej, nemlig dødsstraf.

Jeg har været med i 3 sager, der faldt ud til dødsstraf, og jeg kan sige, at skulle loven overholdes, var der ingen vej udenom.

Sagerne drejede sig om gestapohåndlangere, der havde udøvet tortur overfor og drab på danske modstandsfolk. Når man havde siddet i retten og dagen igennem hørt på vidnernes beretning om torturmetoder, som f. ex. om syle, der blev stukket op under neglene på ofrene, kunne man godt sove lidt urolig om natten.

Brandmænd, uniformerede og tjenstgørende på tyske flyvepladser. Her bevæger vi os i underkanten af det strafbare, og man kan næppe afvise kritikken om, at man „skrabte bunden“.

Frikorpsfolkene, bl. a. medlemmer af Frikorps Danmark og regiment Nordland og af Schalburg- og Sommerkorpset. Her var tale om folk, der, mens vort land var besat, krøb i den grønne uniform for at kæmpe mod Tysklands fjender, d. v. s. mod vore venner.

Mange af frikorpsfolkene gjorde sig iøvrigt under orlov her i landet skyldige i forskellige optøjer og terrorisering af befolkningen.

Hipo (*Hilfspolizei*), et korps, der gjorde polititjeneste for tyskerne, og som gjorde sig almindelig forhadet gennem den terror, de udøvede, især i København, når de kørte skydende gennem gaderne i deres udrykningsvogne. Ordet Hipo er den dag i dag et skældsord.

Her i byen var stationeret 3 hipoer, der var knyttet til det tyske politi og installeret i retsbygningen på Gammelting neden under dommerkontorerne.

Kombattanter, d. v. s. folk, der på en eller anden vis gjorde tysk krigstjeneste. Gruppen omfatter bl. a. SS-folk, Zeitfreiwillige og Selbstschutz samt uniformerede og bevæbnede vagtmænd, herunder de sorte marinevægtere, og det er disse kategorier, der bevirkede, at udrensningen kom til at omfatte så mange personer tilhørende det tyske mindretal.

For hele Sønderjyllands vedkommende drejede det sig ialt om ca. 2500 personer, d. v. s. en betydelig brøkdel af det tyske mindretals voksne mandlige medlemmer.

Som begrundelse for at have meldt sig til tjeneste i Waffen-SS anførte de så godt som alle, at de som tysksindede følte sig forpligtet overfor Tyskland, at de ville bekæmpe kommunismen og at de ikke kunne være andet bekendt overfor deres kammerater, der allerede havde meldt sig (flere endda før 9. april 1940).

Antallet af Zeitfreiwillige udgjorde for hele Sønderjylland 12 à 1300 personer, væsentligst ældre mennesker.

Selv om de Zeitfreiwillige var en torn i øjet på den danske befolkning, trak man dog samtidig på smilebåndet, når man så dem marchere ud til deres øvelser.

Værnemageri bedømtes efter den særlige værnemagerlov af 28. august 1945, der talte om „utilbørligt“ samarbejde med besættelsesmagten.

Som kriterier for utilbørligt samarbejde nævnte loven, at man havde været aktiv for at sælge til tyskerne, at man havde omlagt eller udvidet sin virksomhed, at man havde haft urimelig stor

fortjeneste eller andre fordele, eller at man havde haft tysk sabotagevagt.

Den største af de ca. 60—70 værnemagersager, der behandlede ved retten i Haderslev var sagen mod Fuglsangs fabrikker.

Iøvrigt var forholdet jo det, at det så godt som udelukkende var tysksindede, der fik leverancerne til værnemagten, idet disse leverancer blev formidlet gennem det af mindretallet etablerede Liefergemeinschaft.

Særlovgivningen i de „landsskadelige“ sager medførte visse ændringer i retsplejeloven, bl. a. at alle sagerne skulle afgøres i første instans ved underretterne hos særligt dertil beskikkede dommere og under medvirken af domsmænd.

Dette skete for at sikre sagerne en ensartet og hurtig behandling.

Ifølge en anden bestemmelse skulle de sigtede holdes fængslede, indtil sagen var endelig afgjort.

Denne bestemmelse bevirkede, at man måtte behandle de små sager først, skønt det vel havde været rigtigere at afvente resultatet af sagerne mod „hovedmændene“.

Det faldt i min lod som særlig beskikket dommer at behandle de særlige sager i Haderslev og derefter i Åbenråsagen (eller sagerne) mod den tyske mindretalsledelse (dyrlæge Møller m. fl.) samt en del af sagerne ved retten i Gråsten og endelig som konstitueret dommer i Vestre Landsret være med til behandling af en række sager, spec. værnemagersager i Nordjylland.

Fra disse sidste sager erindrer jeg, hvor lidet opbyggeligt det var at opdage, at Vendelboerne gladeligt solgte rub og stub (græstørv, fyrretræer til faskiner o. s. v.) til tyskerne, når de blot fik det godt betalt.

Iøvrigt medførte de sønderjyske sagers behandling, at man måtte pådømme sager rettet mod medborgere, der under normale forhold ikke kunne tænkes at begå, hvad man kunne kalde „borgerlige“ forbrydelser.

Hvad man kan bebrejde mindretallet er, at det og dets ledere ganske kritikløst lod sig forblænde af og støttede hitlerismen med dens terror, jødeforfølgelse, koncentrationslejre o. s. v., og det til trods for at de havde mulighed for at

aflytte såvel svensk radio som de danske udsendelser fra London.

Man regnede med grænseflytning og ligesom ville ikke erkende, at man sluttede op om en gangsterbande, og det skønt man ikke kunne være uvidende om den skæbne, der f. ex. blev det danske politi og grænsegendarmeri til del.

Det var dog mit indtryk, at det efterhånden var gået op for f. ex. dyrlæge Jens Møller (førenden); men heller ikke han ville senere under retssagen erkende det.

Når jeg søger at genkalde mig de forhold, jeg fra dommersædet fik indblik i, dukker der så mange detaljer op, — f. ex. fra aktionen mod oberst Paludan Müller, fra begivenhederne omkring sprængningen af det danske forsamlingshus i Vedsted o. s. v., at det kunne fylde en hel bog.

Jeg skal indskrænke mig til at omtale enkelte ting, væsentligst fra behandlingen af sagen mod mindretalsledelsen.

Processen begyndte i februar 1948, da jeg fik udleveret en mægtig dyngge bilag, hovedsagelig politirapporter, indeholdende da allerede stedfundne afhøringer og undersøgelser, og den sluttede i september 1948 med domsafsigelse efter 88 daglange retsmøder.

Som anklager fungerede politimester Brix, Åbenrå, assisteret af politifuldmægtig Iver Møller og som forsvarere for de forskellige tiltalte fungerede højesteretssagfører Hasle, København, landsretssagfører Oehlert, Sønderborg, Matzen, Åbenrå, Jegsen, Haderslev, Rosenstand, Åbenrå, og sagfører Hans Petersen, Sønderborg.

Det drejede sig i virkeligheden om et kompleks bestående af 17 sager så nært sammenknyttede, at de kunne behandles under ét, men dog tilsidst — af hensyn til eventuel appel — opløstes i 17 forskellige domme.

Disse fyldte ialt 800 maskinskrevne sider, og man vil derfor forstå, at det er umuligt på den begrænsede plads, der står til min rådighed, at gennemgå dem i detaljer.

De to „hovedpersoner“ var folkegrubeførenden, dyrlæge Jens Møller, Graasten, og Peter Larsen, Skovby pr. Åbenrå, men man støder bl. a. også på navne såsom Stehr, Jef Blume og

Jep Schmidt, der jo stadig spiller en stor rolle indenfor det tyske mindretal, men nu forhåbentlig har afskrevet deres nazistiske fortid.

I det hele taget kan det siges, at sagen omfattede den kreds af personer, der udgjorde „det lille politiske råd“.

Dette bestod efter dyrlæge Møllers egen forklaring af et noget skiftende antal medlemmer, nemlig foruden af de 5 kredsledere af forskellige personer, som havde vigtige politiske opgaver, og som Møller fandt var personlig egnede.

Møller hævdede forøvrigt, at der måtte sondres skarpt mellem „partiet“ og „folkegruppen“, men det under sagen fremkomne viste, at der i virkeligheden bestod en slags personalunion mellem de to, og at „partiet“ efterhånden fuldstændig overtog ledelsen, dels i kraft af sin egen pågaaenhed, dels ved rigstysk indgriben og støtte.

Tiltalen gik i hovedpunkter ud på, at de pågældende havde stået for hvervningen blandt den tyske folkegruppes medlemmer til tysk krigstjeneste, at man lod oprette „Zeitfreiwillig-Korpset“ og korpset „Deutscher Selbstschutz, Nordschleswig“, hvilket korps var en form for tysk krigstjeneste mod danske statsborgere, og at man især gennem det af Peter Larsen ledede „Organisationsamt“ virkede for besættelsesmagten og dennes efterretningsvæsen, S. D. (Sicherheitsdienst).

Den vægtigste anklage rettedes dog af anklagemyndigheden og efter justitsministeriets bestemmelse mod dyrlæge Møller og Peter Larsen for overtrædelse af straffelovens § 98 (højforræderi), en sigtelse der i henhold til § 8 i loven af 1946 kunne medføre livsstraf (dødsstraf).

Anklagen gik ud på, at partiledelsen i efteråret 1940 overfor de tyske myndigheder havde fremstillet forholdene for det tyske mindretal som stadig mer og mer uudholdelige og fremhævet betydningen af et Nordslesvig under tysk herredømme, hvorved de pågældende under hensyn til de daværende forhold havde udfoldet bestræbelser, der sigtede til ved magtanvendelse eller trusel om sådan at bringe en del af den danske stat under fremmed herredømme.

Tiltalen støttedes navnlig på en skrivelse af 21. oktober 1940, der sammen med 147 indbe-

retninger i foråret 1948 blev fundet i en aktmappe i det tidligere tyske udenrigsministeriums arkiver i Berlin.

Aktmappen var betegnet som indeholdende „Gehässigkeiten“, mod tyskheden i Danmark og indeholdt som nævnt 147 indberetninger fra hjemmetyskere om boykot og tyskfjendtlig optræden fra den danske befolknings side.

Skrivelsen, der under sagen fremlagdes i fotokopi, var dateret Gråsten, og angav sig som hidrørende fra partiledelsen, og retten fandt det ubetænkeligt — selv om dyrlæge Møller ikke ville kendes ved den — at statuere, at Møller havde underskrevet den originale skrivelse eller i hvert fald måtte være ansvarlig for den.

Vedrørende dette forhold hedder det i dommen, at der ganske vist under sagen er fremdraget talrige beviser for, at mindretallet og dets ledere levede i håbet og forventningen om en grænserrevision, men at man efterhånden, omend med resignation og skuffelse, rettede sig efter de rigstyske direktiver om — i hvert fald foreløbig — at bøje sig ind under det større perspektiv, der indeholdtes i den storgermanske tanke.

Da den påberåbte skrivelse efter sin ordlyd ikke fandtes at indeholde nogen direkte opfordring til grænseflytning, kom vi i domsmandsretten til det resultat, at der ikke forelå nogen overtrædelse af straffelovens § 98.

De idømte straffe lå iøvrigt fra 15 år og nedefter.

Nogle af de 17 domme blev anket til landsretten, hvor de i det hele og store blev stadfæstet.

Noget af det interessanteste fra sagens behandling var „Vidnernes Parade“.

En række af besættelsestidens „store kanoner“ afgav således vidneforklaring til belysning af mindretallets forbindelse med de tyske myndigheder.

For at bruge et af min forlængst afdøde faders udtryk, var disse store herrer fra nazitiden så sandelig „gået i fjertab“.

Selv generalerne von Hanneken og Lindemann gjorde et „forpjusket“ indtryk.

Ved at gennemblade domsudskrifterne støder jeg blandt vidnerne iøvrigt på navne som: Ge-

neralstabschef Toepke, dr. Best, Kanstein, gesandtskabsråd Kassler, Söhnlein, obersturmfører Rimann, Fischbeck og von Löw m. fl.

Dr. Best var et yderst forbeholdent vidne, og han udnyttede til det yderste, inden han svarede, de tidsintervaller, der nødvendigvis må fremkomme, når afhøringerne må ske ved hjælp af tolk.

Et af hovedvidnerne under sagen var lederen af den tyske Sicherheitsdienst (S. D.) i Åbenrå, Köhnert, der var allieret krigsfange.

Köhnert havde en enestående hukommelse.

Han sorterede under den berygtede Boven siepen, og afgav forklaring om samspillet mellem S. D. og S. P. (gestapo) og mindretallet, bl. a. oplyste han, at „S. D.-Aussenstelle“ i Åbenrå blev oprettet efter fremsat ønske herom af den tyske folkegruppe i Åbenrå.

Köhnert gjorde oprindeligt tjeneste i Reichs sicherheitshauptamt i Berlin, hvor han ledede en afdeling af stemningsberettere fra ind- og udland.

Om sin „forvisning“ til Danmark (Åbenrå) fortalte han, at han havde pådraget sig Goebbels unåde.

Efter en af Hitlers store taler i Sportspalast var det nemlig Köhnerts opgave at give en samlet indberetning om, hvilket indtryk talen havde gjort i de besatte lande. I sandhedens interesse refererede han da, at talen aldeles ikke havde virket efter hensigten udenfor det 3die riges grænser. Nogle steder havde man opfattet den som et svaghedstegn og andre steder havde man kaldt den for en cirkusforestilling.

Goebbels blev aldeles rasende, for „han kunne lige så lidt som Hitler tåle at høre sandheden“.

Köhnert skulle skaffe tyskerne oplysninger om næsten alt muligt, bl. a. kunne han huske, at han engang skulle skaffe oplysning om hønsebestanden i almindelighed ud fra den betragtning, at for stort hønsehold forbrugte for meget

korn i forhold til den næringsværdi, der var i de producerede æg.

Han indgav også indberetning til tyskerne om danske embedsmænd, og da jeg i en sådan fandt mig selv karakteriseret som „ein tüchtiger Beamter“, måtte jeg naturligvis anerkende hans dømmekraft.

Om sprængningen af politistationen i Åbenrå forklarede Köhnert, hvorledes han fik besøg af 3 personer fra „Peter Gruppen“, der skulle „lave noget i Åbenrå“.

Lederen af gruppen spurgte først, om man i Åbenrå havde noget med meget glas, og det havde man naturligvis, nemlig nellikegartneriet.

Det endte imidlertid med, at man — efter at have spist og drukket godt — sprængte politigården.

Et isnende pust fra besættelsestiden fik jeg ved at høre Köhnert og senere — i en anden sag — Söhnlein fortælle, hvorledes denne sidste med 4 andre terrorister havde ophold hos Köhnert på S. D. i Åbenrå før og efter, at de havde forøvet mordet på Kaj Munk.

Lad mig for en ordens skyld bemærke, at disse terrorhandlinger naturligvis ikke har relation til det tyske mindretal, men når man dykker tilbage i erindringen, stiger disse ting frem fra dybet.

Nå, nu er alt dette historie; og når man ser på den række af krigsprocesser, der stadig verserer i Tyskland, synes jeg, at vi skal være glade, at vi så hurtigt fik vore sager afviklede, og heldigvis synes det jo, at forholdet mellem de to folkegrupper her i Sønderjylland nu er ved at komme i et fornuftigt leje.

Som rest fra udrensningssagerne er dog stadig spørgsmålet om rettighedsfortabelsen; men det er jo et spørgsmål, der ikke udelukkende angår forholdene hernede.

Dette synes mindretallet at overse, og når retsopgøret ramte mindretallet særlig hårdt, kan man næppe se bort fra, at det selv var ude om det.

SIGURD ANDRESEN

KRONIK

Indholdsmæssigt er de tre bidrag til dette årsskrift såre forskellige og vil næppe fremkalde klager over ensformighed i stofvalg. Den første lille afhandling befatter sig med det gamle her tugelige våbenskjold på Haderslev Katedral-skole. Den gængse opfattelse af det som hertug Hans' våben, opsat af ham på den nybyggede trivialskele i 1567, kan næppe stå for en nærmere kritisk undersøgelse, og forfatteren til afhandlingen mener med støtte i adskillige ejendommelige kendsgerninger at kunne datere våbnet til ca. 1500 og hævder den anskuelse, at dette middelalderlige våben nærmest ved en tilfældighed er blevet benyttet som dekoration over skolens indgang, da man genopførte skolen efter branden i 1627. Det går ofte sådan, at en eller anden udtalelse ved stadig at blive gentaget til sidst sætter sig fast som et dogme. Det er noget sådant, der er sket her. På den anden side sker det også ofte, at mennesker år ud, år ind passerer en i og for sig interessant ting uden nogensinde at lægge mærke til dens eksistens. Dette er også sket her, indtil forfatteren pludselig en dag studsede over, at der var sket en alvorlig ændring med skjoldets indhold. Der

manglede lige med et helt felt, som længe havde forekommet ham noget mistænkeligt. Så kom spekulatlen angående dette ærværdige fortidslevn igang, og lidt efter lidt formede den her antydede teori om våbnets skæbne sig. Er teorien rigtig, bliver dette skolens ældste arkitektoniske minde i alle tilfælde kun mere ærværdigt.

Angående Wassner-artiklen med det sjældne illustrationsmateriale må vi være *Olav Christensen* taknemmelige for at have opsporet skitsebøgenes nuværende ejermand og opnået tilladelse til at publicere disse tegninger, der fortæller mangt og meget om vor by og dens omegn for 100 år siden. Ud fra vor overbevisning om skitsernes værdi såvel i kunstnerisk som i lokalhistorisk henseende, henvendte vi os til Haderslev by med en ansøgning om en ekstra støtte, for at vi kunne få råd til at lade det fyldige billedstof reproducere. Det er en glæde at kunne forelægge byrådet resultatet med vor bedste tak.

Når vi har søgt om støtte til denne publikation er det ud fra dyrekøbt erfaring, idet vi 1943, da vi havde den gennemillustrerede Haderslev-

bog af Fritz Jürgensen og en fin afhandling om Kieldrup stod vi med et ret stort underskud. Det er dejligt at kunne udsende et virkelig lædigt og værdifuldt årsskrift uden at være nødt til at spekulere over, hvordan får vi det betalt. Med udsendelsen af dette skrift mener vi nemlig at have reddet fra forglemmelse noget virkelig betydningsfuldt Haderslev-stof. De oplysninger, Olav Christensen har samlet om den Wassner'ske families tilværelse, giver et interessant kulturbillede fra et hjemmetysk milieu i Haderslev i tiden fra 1864 til 1920.

Med det tredje bidrag, anden del af fhv. kriminaldommer *Sigurd Andresen's* erindringer, føres vi frem til vor egen tid, sådan som den afspejler sig i en erfaren jurists betragtninger over retsopgøret. Vi kan jo ikke sige, at vi har levet i en periode, der savnede spænding. Det kan være godt at give sig tid til at spekulere lidt over den måde, hvorpå mennesker reagerede under de usædvanlige forhold. Læsningen af disse optegnelser kan ikke undgå at forøge vor respekt for dommergerningen, når den udøves på en så human og forstående måde. Eftertiden skal nok også vide at slutte sig til denne bedømmelse. Når alt kommer til alt, er det netop menneskelighed (om man vil medmenneskelighed) vor skole ligesom hele den danske gymnasieskole gerne vil skabe forståelse for.

FRA SKOLENS LIV

Årets begivenheder har stort set været de traditionelle (uden derfor at være sagt ensformige). Charmen ved tradition er vel bevidstheden om, at man til bestemte tider på bestemt måde foretager sig ting, der ligger lidt udenfor dagligdagens. Det gælder skoleudflugter, ekskursioner og skolefester. Angående skolekomedien den 27. februar 1964 kan vist siges, at den blandt andet afveg fra det sædvanlige ved at være en noget utraditionel blanding af dramatiseret rejseroman og moderne showvirkninger med samfundskritiske tendenser. Det var lektor *Buch*, der tog initiativet ved at foreslå nogle kolleger en dramatisering af Niels Klims underjordiske rejse, og der etableredes et team-work,

der realiserede en idé om at lade Klim rejse ind i jordens indre på ryggen af et fortidsuhyre (med visse tekniske finesser). Klim havner i *Rationalia*, hvis indbyggere er et par århundreder forud i udvikling, så den lærde spelunkolog kommer ud for sælsomme ting, da han af den subterrane turistchef Akaniel tages med på sightseeing, bl. a. til provinsen *Jazzimonia* med hovedstaden *Jazz-o-dille*, hvis hele befolkning udtrykker sig gennem jazzballet-optrin. Senere overværer han en digterkroning i *Ølumpia*, hvor sælsomme poetiske frembringelser bedømmes af pop-enthusiaster. Også skolevæsen med eksaminer efter allersidste ordning overværer Niels Klim, som endelig til sidst får lejlighed til at udveksle sine indtryk med de tre vise mænd, inden han udnævnes til æresborger i *Rationalia*. Versificeret prolog og et par dramatiske scener i Holbergstil var skrevet af *Favrholdt*, øvrige dialoger hovedsagelig af *Magelund* og *Holt*. Fru *Ulla Magelund* stod for koreografien, og de ølumpiske digte skyldtes *Jens Ole Henriksen* i II gks. De strålende dekorationer var udtænkt af *Magelund*, der også havde ansvaret for den øvrige teknik. Det manuelle arbejde var hovedsagelig udført af de flinke II g'ere, der også både på scenen og i kulisserne ydede fine præstationer under lektor *Buchs* iscenesættelse og instruktion. Eksperimentet var i og for sig ikke kedeligt og vakte berettiget interesse. For at anføre en uvildig dom synes jeg der er grund til at nævne „Der Nord-schleswiger“s. Den lød „Die Museen lächelten und die Alten lachten“. „Dannevirke“s kritiker skrev, at Holberg nok ville have haft svært ved at genkende sin *komedie*, og jeg vil næsten tro, at den gamle baron ville smile lidt ironisk ved at læse sådan pølsesnak, men formodentlig ville han vedkende sig grundtanken i denne forestilling, nemlig *castigare ridendo* : under lystige former at give udtryk for en vis kritik af tidens dårs kabler!

I naturlig tilknytning hertil føres vi til omtalen af Hakalytrevyen (til fordel for Hakalytten og Holbergfondet). Her var det helt igennem eleverne, der havde ordet. Forfatterne *Jens Ole Henriksen*, III ks, og *Kjeld Holm*, III ns, havde kaldt revyen „Kærlighed med strømper“,

hvorved blev angivet dens hensigt indenfor sømmelige (bestrømpede) grænser at give Hans og Trine passende anvisninger for under velfærdsstatens auspicer at finde frem til harmonisk kærlighedslykke i det lille hjem med det hylende fjernsynsapparat og den skrigende baby. Gennem kvikke og fikst konstruerede scener prøver parret de forskellige anvisninger: de modtages i en audiens i det særlige ministerium for erotiske anliggender, der tilråder måneskinspromenade, personlig kulturudvikling via gymnasiet, musikoplevelser i jazzklub, body building (via olympiadedeltagelse), heroisk stræben (via session og Natobeundring) og medborgerlighed ved politisk aktivitet som veje, der kan modne de unge til livets mål. Derved bliver der lejlighed til at få luft for megen bidskhed, og der var faktisk bid og idé i denne revy, hvis fremførelse var usædvanlig sikker. Uden at forklejne nogen var *Gertie Steincke* som en slags Nørrebro-teenager, *Christian Andresen* som et usædvanligt skvat af et mandfolk og *Karsten Nissen* vel nok de tre egentlige stjerner, men kammeraterne, der tog sig af de øvrige krævende roller, gjorde også deres ting godt. Det er forfriskende af og til at se, at gymnasiaster ikke bare er receptive lektielæsere eller sløve materialister, der blot stiller mod eksamen og forsørgelse, indtil de kan glide over i pensionisttilværelsens nirvana!

Det er vist også karakteristisk for det meget store gymnasium, vi nu har, at foreningsliv i talrige fraktioner flourer stærkt, og at „Vidars Ekko“ har vist stærk vitalitet.

Fra skolelivet er iøvrigt at antegne, at III g's sidste skoledag ligeledes afgjort var præget af aktualitet med et herligt Beatles-orkester. Forrest i optoget trilledes en kæmpebaby med et vellejet fuldskæg. En meget ungdommelig spædlemmet, yndefuld III g pige og hendes ven, skubbede promenadevognen, der bar påskriften „Vi vidste for lidt!“ Ved ankomsten til skolegården talte en dæmagogisk agitator om betimeligheden af at afskaffe begrebet „stærefri“ til fordel for fremtidens løsen „storkefri“! En sang med små venligheder til forskellige lærere blev sunget som fællessang, og dagen sluttede med traktement af alle og fritime. En god måned

senere stillede de samme frejdige unge mennesker smukt op i et mere højtideligt optog med skolens fane og rektor i spidsen til den festlige dimission i „Harmonien“s store sal, ialt 68 studenter og 21 realister, nemlig:

Studentereksamen:

ns. a.

1. Hanne Beck, Vojens.
2. Aase Clausen Hansen, Vester Vamdrup.
3. Carl Richard Hartmann.
4. Ingerlise Holst, Kestrup.
5. Lis Jacobsen, Christiansfeld.
6. Ruth Jepsen.
7. Karin Weber Jørgensen.
8. Maja Irene Pedersen, Bramdrup.
9. Hans Rasmussen.
10. Lisbet Ravn-Jensen.
11. Kirsten Emborg Schmidt, Gabøl.
12. Grete Sørensen.
13. Inge Bjørchmar Thomsen.
14. Niels Thulstrup.

ns. b.

1. Kirsten Spur Bahnsen.
2. Karen Johansen From, Agerskov.
3. Asta Nissen Hansen, Arnitlund.
4. Birthe Jacobsen, Flovt.
5. Jef Carstens Lauridsen, Sommersted.
6. Ursula Berg Madsen, København V.
7. Aase Nielsen.
8. Lise Outzen.
9. Renate Papke, Kelstrup.
10. Karen Elisabeth Bjørchmar Thomsen.

mn. A.

1. Preben Ahrndt, Fjelstrup.
2. Erik Johannes Beukel, Årøund.
3. Orla Bothe.
4. Jens Brendorp.
5. Kurt Dahl.
6. Gert Erichsen.
7. Arne Svane Frei, Agerskov.
8. Knud Olav Gram.
9. Erik Kjølbye Hansen.
10. Else Møller Jensen, Hoptrup.

11. Lis Vera Jørgensen.
12. Bent Hjort Lange.
13. Lars Peter Madsen, Rurup.
14. Birgit Mahler.
15. Carl Eskild Michelsen, Jegerup.
16. Karsten Holm Pelle.
17. Gerhard Johannes Petersen, Skovby.
18. Inga Petersen, Branderup J.
19. Helga Inger Ritz.
20. Erling Bendixen Schmidt, Lerskov.
21. Paul Erik Skøth.
22. Ole Aagaard Sørensen.
23. Johannes Tanggård.

mn. B.

1. Flemming Bork, Anslet.
2. Asger Pors Fischer, Høkkelbjerg.
3. Arne Lindebo Hansen.
4. Benny Hansen, Vojens.
5. Kirsten Hansen.
6. Verner Fries Hansen, Vojens.
7. Frida Schultz Hartmann, Stepping.
8. Niels Povl Holm, Vojens.
9. Marie Johansen, Sommersted.
10. Karsten Juul-Dam.
11. Flemming Krogh Jørgensen.
12. Poul Karlsson.
13. Rita Larsen.
14. Søren Overgaard Larsen.
15. Gorm Proschowsky.
16. Inger Margrethe Refshauge.
17. Erling Rugberg, Skodborg J.
18. Jørn Holst Schmidt, Skodborg J.
19. Poul Waaben Thulstrup.
20. Hans Christian Tofte.
21. Birte Utoft.

Realeksamen:

1. Claus Andersen.
2. Karen Bergholt, Halk.
3. Marie Bramsen, Halk.
4. Kirsten Christensen.
5. Helene Enemark, Strandelhjørn.
6. Johan From, Hejsager.
7. Ole Hendriksen, Kolstrup.
8. Flemming Hesselberg, Sommersted.
9. Jørgen Jacobsen.

10. Niels Jessen, Fjelstrup.
11. Erik Kristiansen.
12. Anne-Grethe Larsen.
13. Lars Lykkebo, Sommersted.
14. Henrik Mahler.
15. Paul Monberg.
16. Finn Nissen, Strandelhjørn.
17. Niels Petersen-Høkkelbjerg.
18. Ivar Skytt.
19. Henrik Svensson.
20. Peter Tegewaldt.
21. Inger Thomsen, Halk.

I dimissionstalen, der er optrykt in extenso i „Dannevirke“, omtalte rektor, dr. phil. N. H. Jacobsen, hvordan afgangseksamen fra en skole faktisk betyder en begyndelse til noget meget betydningsfuldt, hele den krævende uddannelse, der må følge efter, hvor mange unge utvivlsomt til tider vil stå tøvende overfor spørgsmålet „Slår jeg til?“, når de stilles overfor den rivende udvikling, der sker alle vegne. Der vil blive brug for at anspænde alle kræfter, for selvdisciplin og selvbeherskelse. Det afgørende vil være den personlige arbejdsindsats, der bæres af vilje. Begavelse er ikke vort eget værk; alt afhænger af den måde, hvorpå vi bruger vore evner. Afgørende for et menneske er, at der bliver gjort en indsats, så man kommer til at leve for andre og med andre!

På dimittendernes vegne takkede *Poul Thulstrup*. Han nævnede det vemod og den spænding, der fylder sindet på den, der forlader den beskyttede tilværelse indenfor skolens mure, hvor lærerne ved deres forstående færd har givet deres elever den bedst mulige udgangsposition. En ny bygning vil utvivlsomt betyde mange ændringer i skolens liv, men skolens ånd bør føres uændret videre!

Også jubilarernes indstilling overfor den gamle skole kom til udtryk i en djærv tale af fuldmægtig i landbrugsministeriet *Niels Hartmann*, der tog sit udgangspunkt i selve den tradition jubilersammenkomsterne er blevet. Traditioner kan virke forfladigende, men de kan også være et værdifuldt fundament i ens tilværelse.

De 25 år, der er gået, har måske ikke forandret os ret meget, men vi kan i hvert fald bedre vurdere, hvad skolen gav os, end vi kunne det den dag, da vi stod som nybagte studenter. Vi ved nu, hvad vi fik i vor skoletid, og at skolens ånd grunder sig på vekselvirkning mellem lærere og elever. Den, der føler bitterhed og foragt for skolen, viser, at han har spildt sin tid. Vi siger skolen tak, fordi vi lærte, hvordan man skal leve udenfor skolen efter skolen!

Niels Hartmanns ord var en god optakt til den påfølgende festlige frokost, hvortil det jubilærende hold havde indbudt lærerne fra for 25 år siden. Der blev udvekslet mange skoleminde i et fornøjeligt lag, der en kort stund blev afbrudt af glad sang af de nybagte studenter, der kom for at hilse på jubilæarerne, sammen med hvem der dansedes runddans om Hiort Lorenzen-statuen. Derpå festedes der videre på tre hold: jubilæarerne for sig, de nybagte studenter for sig, mens lærerne holdt afspændingsfest i „Hakalytten“. Der blev taget kollegial afsked med lektor *Marius Møller*, der flytter til Holstebro. Om formiddagen havde rektor officielt takket Møller for otte års godt og dygtigt arbejde ved Haderslev Katedralskole.

LÆRERKOLLEGIET

Indtil sommerferien var der ikke særlige vanskeligheder ved at afvikle undervisningen efter det vante skema. For danskundervisningen viste der sig imidlertid truende skyer ved skoleårets slutning, idet adjunkt *Glismann* var blevet universitetsstipendiat og skulle fritages for skolearbejde for udelukkende at arbejde videnskabeligt indenfor sit speciale, og lektor *Marius Møller* blev forflyttet til Holstebro. Ville det overhovedet være muligt at holde danskundervisningen i gang i det fornødne omfang? Til alt held lykkedes det skolen at sikre sig en cand. mag. med dansk som hovedfag, nemlig fru *Luth Jacobsen*, der i nogle år har været knyttet til Christiansfeld Realskole. Fru Luth Jacobsen kunne påtage sig 17 egentlige timer, og så måtte man iøvrigt for første gang i skolens historie ty til sammenlæsning, således at lektor *Karlsson*

og adjunkt frk. *Bjerræsø* havde dobbeltklasser nogle gange egentlig. — Denne udvej var tænkt som en rent midlertidig foranstaltning, indtil der kunne fremskaffes en kvalificeret lærer. Tilsyneladende er der mere end fuld beskæftigelse, også i humanistiske fag, og der var ingen magistre ledige. Efter afsluttet militærtjeneste overtog derefter på skolens opfordring stud. mag. *Karsten Sand Iversen* (student fra 1963) en del dansktimer, så man i alle tilfælde kunne indstille sammenlæsningen. For matematik og fysik så det også mørkt ud, men forholdene viste sig der gunstigere end ventet, idet stud. scient. *Hans Agersnap Larsen*, der har et flerårigt studium bag sig, indvilgede i at blive timelærer. Desværre måtte lektor *Gamst* i begyndelsen af oktober søge sygeorlov året ud. En skemaomlægning, hvorved pensioneret gymnasieoverlærer *A. Kalsbøll* overtog nogle flere timer i realklasserne, gjorde det muligt at få lektor *Gamst's* timer besørget af hr. *Agersnap Larsen*. På en måde har situationen altså vist sig mindre vanskelig, end man skulle tro. Men hvordan vil forholdene arte sig fremtidigt med voksende tilgang til gymnasieafdelingerne ved de bestående skoler og med brug for lærere ved de mange gymnasier, der er under opbygning? Ved skolen ansattes efter sommerferien endvidere organist *Poulsen* som timelærer i sang, da der også her var en del overskydende timer at besørge.

Fra lærerkollegiet er iøvrigt ikke stort andet at melde. Det bør måske dog nævnes, at i alt fire af dets medlemmer i årets løb passerede en rund dag, nemlig 60-års fødselsdagen: Favrholdt (25/4), Schau (9/8), Karlsson (6/11) og fru Else Holmgaard (28/12). I hvert af tilfældene var H.-S. med blandt gratulanterne.

I tiden 1.—16. april havde lektor *W. Buch* orlov til en Ægypten-rejse. Hans timer blev varetaget af stud. mag. (nu cand. mag.) *Hans Røigaard-Petersen*. I december 1964 udnævntes lektor *H. Karlsson* til lektor i 26. lønningsklasse fra 1. oktober 1964.

Angående arbejdsgangen i nybyggeriet har mangel på arbejdskraft medført en nedsættelse i rytmen, således at man i øjeblikket regner med at kunne være færdig i første halvdel af 1967.

REKTOR, DR. PHIL.
KARL MORTENSENS LEGAT

To portioner à 300 kr. tildeltes ved translokationen juni 1964:

Ilse Toft, stud. med. (st. 1961).

Birgit Sandholdt, stud. odont. (st. 1962).

HADERSLEV-SAMFUNDETS REGNSKAB

Regnskabet for tiden 1/5 1964—31/3 1965

Indtægter:

Overført fra regnskabet 1962—64:

Kassebeholdning	1 417,92	
Sparekassebogen	14,94	
Postgiroen	456,83	1 889,69
Kontingent	4 374,00	
Ekstra-kontingent	50,00	
Salg af årsskriftet	52,00	
Portogodtgørelse	518,50	
Annoncer	2 220,00	
Legat	500,00	
Legatindsamlingen	219,00	
Bidrag til rektor, dr. phil. Karl Mortensens legat	50,00	
Renter	14,81	
		<u>Ialt kr. 9 888,00</u>

Udgifter:

Årsskriftet:

Papir og trykning	5 940,50	
Clicheer, indbinding m. v.	1 513,92	7 454,42
Porto og kontorartikler m. v.		693,40
Møder og fester		91,50
Rektor Brauneisers grav		5,00
Overført til legatkontoen		219,00
Overført til rektor, dr. phil. Karl Mortensens legat		50,00
Flidspræmier		57,50
Repræsentation		259,80
Beholdning pr. 31/3 1965:		
Kassebeholdning	156,80	
Sparekassebogen	16,00	
Postgiroen	884,58	1 057,38
		<u>Ialt kr. 9 888,00</u>

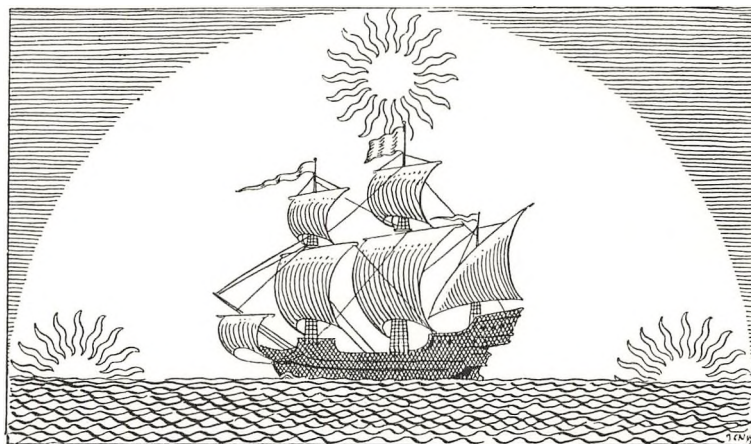
Haderslev, den 3. april 1965.

Olav Christensen.

Bestyrelsen vil til ovenstående regnskab gerne knytte en hjertelig tak til annoncørerne for den trofasthed, hvormed de år efter år støtter H.-S., og til Bestyrelsen for Brødrene Broust's legat samt til Haderslev Magistrat, som atter har støttet vort arbejde, denne gang med 2500 kr., som vil fremkomme på næste års regnskab, og som har gjort det muligt for os at lade Eduard Wassners mange tegninger reproducere.

M. FAVRHOLDT

PERSONALIER

H.-S. bringer som i tidligere år, foruden oplysninger om et par døde, biografier over jubilarene, studenterne og realisterne fra 1939.

De med * betegnede jubilarer har ikke udfyldt et tilsendt spørgeskema eller har ikke kunnet findes, hvorfor oplysningerne er fremskaffet på anden måde, dels fra skolens elevprotokoller, kirkebøger og personregistre, dels fra trykte kilder. Hvor spørgeskemaernes besvarelse har været mangelfuld, er oplysningerne suppleret fra samme kilder.

Trykte kilder: Haderslev-Seminarie-samfundets årsskrift 1952—53 og 1954; Juridisk og statsvidenskabelig stat 1952; Den danske Lægestand 1936—49; Haderslev-Samfundets årsskrift, forskellige årgange.

DØDE

St. 1925.

Sarup, Kai, redaktør, født Haderslev 31/12 1906, død København 30/11 1964 (se H.-S. 1950, s. 72f).

Sarup fandt sit virke inden for journalistikken, hvor han fra 1935 var leder af det store amerikanske nyhedsbureau United Press' kontor i København. I 1958 var han en kort tid telegramredaktør på BT og fra oktober samme år på Berlingske Tidende. Han var fra 1952 til 58 formand for Den

udenlandske Presseforening i Danmark og blev i 1959 foreningens æresmedlem.

R. 1961.

Tønsberg, Klavs, kommuneassistent, født København 31/8 1943, død Haderslev 27/12 1964, søn af oberstløjtnant Martin Tønsberg og Else Nina Agnete Eriksen.

Klavs Tønsberg blev efter sin realeksamen antaget som elev under Haderslev kommune, hvor han først var beskæftiget på socialkontoret og senere på skattekontoret. Han var kvik og rask i replikken og gjorde sig afholdt af alle sine kolleger, både ældre og yngre. Klavs var altid i godt humør og lod sig ikke kue af sit handicap, en lidelse i benet, som i drengeårene ofte havde været årsag til en sygemelding. Hans høflige og friske optræden gjorde, at han var den fødte mand til at ekspedere publikum, og han var godt undervejs til at blive en dygtig kommunalmand.

ÅRGANG 1939

kl.

Hansen, Hans Peter Georg Flintholm, skoleinspektør, født Haderslev 28/8 1920, søn af købmand Jørgen Antonius H. og Vilhelmine Karen Knudsen; gift Agerskov 30/3

1946 med Frida Jepsen, født Agerskov 20/7 1924, datter af gårdejer Anders J. og Marie Bertelsen.

Lærereksamen, Haderslev 1943. Lærer i Rangstrup, Agerskov sogn, 1944, førstelærer i Egeskov, Vejlbj sogn, 1950, skoleinspektør i Munkebo 1958.

Adresse: Fjordvej 162, Munkebo.

Bølling-Ladegaard, Sigurd, overlærer, født Alminde 15/7 1920, søn af civilingeniør Anders Carl B.-L. og Anna Pedersen; gift Kolding 17/5 1952 med Ellen Marie Hansen, født Hejls 5/2 1918, datter af tømrermester Søren H. (død 1963) og Martha Petersen.

Lærereksamen, Haderslev 1944. Faglærereksamen (engelsk), København 1954.

Adresse: Skolegade 5, Videbæk.

* *Ravn, Peter*, gårdejer, født Fjelstrup 24/11 1921, søn af gårdejer Peter Petersen R. og Maren Juhl; gift.

Adresse: Fjelstrup.

* *Warncke, Christian* Laurids, født Over Jerstal, Vedsted sogn, 16/9 1920, søn af tømrermester W.

Adresse: Over Jerstal.

* *Wind, Jens*, residerende kapellan, født Tønder 1/9 1921, søn af sognepræst Hans Petersen W. (død 1944) og Gyda Elisabeth Refslund; gift.

Teologisk embedseksamen.

Adresse: Studentervænget 21, Horsens.

Wogensen, Oluf Skau, ekspeditionssekretær, født Sommersted 12/2 1921, søn af gårdejer Nis Nissen W. (død 1958) og Henriette Riis; gift Alderslyst, Silkeborg, 24/9 1955 med sygeplejeelev Margrethe Filskov, født Alderslyst 30/5 1932, datter af grosserer Haakon F. og Gudrun Hansen.

Juridisk embedseksamen 1945/46; ekspeditionssekretær i justitsministeriet, skatte-departementet.

Adresse: „Egebakke“, Kokkedal, Hørsholm sogn.

nsp.

* *Andersen, Rachel*, husmoder, født Marstrup, Hoptrup sogn, 13/11 1920, datter af første-

lærer Harald Ryelund og Eleonore Christine Bitsch; gift.

Adresse: Ørbæksvej 14, Hørsholm.

Schøtt-Olsen, Elise, født Olufskjær, Starup sogn, 28/11 1921, datter af gårdejer Lars Clausen og Rasmine Johanne Kirstine Madsen (død 1957); gift Starup 18/7 1943 med repræsentant Christian S.-O., født Nakskov 30/4 1914, søn af automobilforhandler Aksel Olsen og Marie.

Tresproget korrespondent, Handelshøjskolen i København; senere stilling som korrespondent og sekretær.

Medlem af Københavns borgerrepræsentation.

Adresse: Agnetevej 17, København S.

* *Hansen, Vibeke*, født Assens 18/1 1920, datter af manufakturhandler Jens Ejner Jensen Ellekjær og Ella Kristine Pedersen; gift Assens 10/4 1941 med tandlæge Jes Christian Hansen (st. 1932), født Haderslev 18/7 1914, søn af kontorassistent Jes Frederik Hansen (død 1917) og Frida Dose.

Adresse: Vældegårdsvej 39, Gentofte.

* *Møller-Hansen, Rigmor*, Astrid, født Trinitatis sogn, København, 26/1 1921, datter af instrumentmager Poul Athlin Edvard Theodor Fals og Astrid Kamilla Marthine Christensen; gift med maskinmester Jens Møller H.

Adresse: Møllegården, Overby, Sjællands Odde.

* *Coln, Ellen Margrethe*, født Knudsbøl, Jorderup sogn, 2/8 1920, datter af førstelærer Søren Jensen og Helene Pedersen; gift.

Adresse: 1065 Las Ovejas, San Rafael, California, U. S. A.

* *Jørgensen, Poul*, født Slagelse 8/10 1920, søn af officiant Karl Andreas J. og Asta Karen Hansen; gift.

Adresse: Tuen, Tversted.

* *Karotki, Esther* Elisabeth, lærerinde, født Gråsten 25/9 1921, datter af bankfuldmægtig Johannes Friedrich K. (død 1960) og Ida Marie Emilie Scheu; gift.

Adresse: Bogense.

* *Bay, Louise* Christine, lærerinde, født Haders-

lev 12/8 1920, datter af cigarhandler Carl Christian Wilhelm Nehrkorn og Leonore Margrethe Skov; gift 30/6 1944 med kommunelærer Niels Børge Bay, født Tirslund 8/1 1922.

Lærereksamen, Haderslev 1943.

Adresse: Bakkevej 33 A, Virum.

* *Petersen, Hjalmar*, redaktør, født Grarup 29/6 1921, søn af lærer Johann Heinrich P. og Marie Cathrine Kramer; gift.

Adresse: Søborghus park 22, Søborg.

Petersen, Sigrid, diakonisse, sygeplejelærerinde, født Haderslev 11/12 1920, datter af fabrikant Jens Jost P. og Gertrud Frieda Marie Saggau; ugift.

Uddannet som sygeplejerske (diakonisse) i Flensborg.

Adresse: Diakonisseanstalt, Flensborg.

Thomsen, Hakon, advokat, født Flensborg 11/3 1921, søn af bogholder Alfred Andreas Mathias T. og Matty Freese; gift 2. gang Ager-skov 28/6 1958 med Inger Kirstine Toft, født Ingstrup 26/12 1925, datter af malermester Valdemar Chr. T. (død 1950) og Petrea Svendsen.

Juridisk embedseksamen 1948, bestalling 1952, møderet for landsretten.

Adresse: Nørregade 27 A, Haderslev.

Tolstrup, Hans Bertelsen, bankfuldmægtig, født Galsted, Agerskov sogn, 26/1 1922, søn af arbejdsmand Niels T. (død 1955) og Anne Bothilde Jepsen (død 1953); gift Hjordkær 16/4 1957 med sygeplejerske Rita Jensen Bayer, født Hjordkær 21/1 1934, datter af blikkenslager Alfred B. (død 1958) og Cecilie.

Ansættelse i Handelsbanken i Åbenrå fra 1/11 1939.

Adresse: Birkevej 27, Åbenrå.

Wilfert, Richard Bruno, prokurist, født Haderslev 11/8 1920, søn af prokurist Hermann Nicolai W. og Grede Jørgensen (død 1956); gift Kolind 7/9 1947 med Grethe Liehmann, født Århus 7/8 1923, datter af manufakturhandler Carl L. (død 1945) og Laurine.

Korrespondenteksamen i engelsk fra ju-

stitsråd Møllers handelsskole i Ålborg og i tysk fra sprogakademiet, har endvidere studeret på handelshøjskolen i København.

Har været ansat i forskellige handelsfirmaer som Peerless fabrikkerne, København, vinfirmaet Georg Bestle A/S, Nordisk Svagstrømsindustri og siden 1951 i det internationale kosmetikfirma Elizabeth Arden A/S.

Adresse: Italiensvej 74, København S.

mn.

* *Augustinus, Knud Dons*, ingeniør, født Roskilde domsogn 28/11 1920, søn af sognepræst og frimenighedspræst Peter Dons A. (død 1963) og Karen Mortensen, gift.

Cand. polyt.

* *Christiansen, Paul Julius*, prokurist, født Haderslev 16/2 1920, søn af direktør Paul C. og Rosa Nielsen; gift med Gerda Knudsen (st. 1942).

Adresse: H. P. Hanssensvej 2, Haderslev.

Gram, Jørgen Østergaard, fuldmægtig, født Nustrup 14/10 1920, søn af gårdejer Jens Nielsen G. og Jørgine Marie Østergaard; gift Åbenrå 2/8 1947 med kontorassistent Esther Holm Andersen, født Åbenrå 24/1 1921, datter af direktør Anders Peter A. og Elisabeth Nanny Louise Holm.

Cand. polit. 1951. Fuldmægtig i direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen.

Rådmand, medlem af Hvidovre kommunalbestyrelse, forskellige tillidshverv inden for konservative organisationer, formand for Folkeligt Oplysningsforbund i Hvidovre.

Adresse: Hvidovrevej 320, Hvidovre.

† *Gunholm, Henning*, ingeniør, født Djernæs, Hoptrup sogn, 20/7 1921, død Haderslev 11/10 1959, søn af lærer Anders Carl G. og Karen Petersen.

Cand. polyt.

Hartmann, Niels Ulrik, fuldmægtig, født Kgs. Lyngby 8/2 1921, søn af politimester Frantz Friedo H. (død 1962) og Else Thora Nielsen; gift Ordrup 14/11 1959 med Nancy Madeleine Grandjean, født Christians-

havn 12/7 1926, datter af forfatteren Louis Eugène G. (død 1963) og Ellen Margrethe Balle.

Juridisk embedseksamen 1950, fuldmægtig i jordfordelingssekretariatet og politifuldmægtig ved Københavns politi, kontoret for politisager.

Formand for Gårdbrodersamfundet, Studentergården, Tagensvej 15, Kbh. K.

Har skrevet faglige artikler i forbindelse med arbejdet.

Adresse: Dag Hammerskjølds Allé 3, København Ø.

* *Horst, Johann Sørensen*, viceskoleinspektør, født Haderslev 27/11 1920, søn af musiker Heinrich Madsen H. og Kjesten Cecilie Elisabeth Sørensen; gift.

Adresse: Sct. Clemensskolen, Stenløse, Sct. Clemens.

Sorgenfri, Grethe Lilian, husmoder, født Svendborg 12/10 1920, datter af fhv. amtslandmåler Marius Christian Jensen og Elise Julie Paulsen; gift Haderslev 3/4 1943 med arkitekt Asger Bennike S., født Haderslev 3/10 1919, søn af snedkermester Jørgen S. (død 1964) og Dagmar Bennike (død 1944).

Uddannet som barneplejerske og i huset.

Adresse: Hiort Lorenzensvej 27, Haderslev.

* *Olsen, Ole Viggo Bang*, ingeniør, født Haderslev 29/3 1921, søn af forretningsfører Tommi Henry Viggo O. og Ingeborg Dagmar Bang Petersen; gift.

Adresse: Lerdalsgade 4 III v., Kbh. S.

Jensen, Elisabeth Kjestine, afdelingsleder, født Hammelev 10/12 1919, datter af gårdejer Jacob Petersen (død 1961) og Elisabeth Kjestine, født Petersen; gift Vojens 28/5 1944 med overingeniør, cand. polyt. Viggo Kjærgaard J., født Albøge 8/10 1919, (st. 1938), søn af banenæstformand Peter Anton Jensen (død 1962) og Petra Marie Kjærgaard (død 1943).

Korrespondenteksamen. Engelsk — tysk — fransk. Adresse: Ligustervej 14, Virum.

Petersen, Svend Aage Frej, overlærer, født Ha-

derslev 26/7 1920, søn af malermester Carl Matthias P. (død 1943) og Jenny Theodora Sørensen (død 1957); gift Hoptrup 27/7 1945 med Else Lauth, født Kolding 31/1 1923, datter af salgschef Viggo L.

Lærereksamen, Haderslev 1943; årskurser i matematik og fransk; faglærerkurser inden for folkeskolens og handelsskolens områder.

Lærer i Viborg 1943, i Haderslev 1946.

Formand for lærerrådet ved Sct. Severin-Skole, medlem af div. faglige udvalg og kommissioner ved byens og amtets skolevæsen.

Adresse: Parkvej 1, Haderslev.

* *Quistgaard, Erik Viuff*, civilingeniør, født København 3/6 1921, søn af sognepræst Axel Wright Q. og Christine Mariane Viuff; gift.

Cand. polyt.

Rattenborg, Christen Christensen, født Haderslev 26/9 1918, læge, søn af snedkermester Søren Christian Petersen R. (død 1922) og lærerinde Anne Dorthea Margrethe Christensen; gift Århus 28/12 1944 med Agnete Maria Andersen, f. Århus 20/5 1923, datter af bagermester Oscar A. og Agnes Marie Theodora Petersen.

Medicinsk embedseksamen 1947.

Adresse: Chicago 15, Illinois, U. S. A. 1379 E 55 37.

Ravn, Hans Jørgen, provisor, født Vamdrup 8/7 1920, søn af møbelhandler Aage Gerhard R. og Astrid Kirstine Rasmussen; gift Horsens 12/12 1948 med Rigmor Drost, født Horsens 23/8 1920, datter af kasserer Hans N. Drost.

Ansæt på Hjorte Apoteket i Haderslev.

Adresse: Moltrupvej 35, Haderslev.

Timmermann, Ove Rostgård, landinspektør, født Kastrup, Gram sogn, 13/10 1920, søn af savværksejer Nis Iversen T. (død 1948) og Helene Rostgård Evald; gift Vissenbjerg 18/11 1961 med børnehavelærerinde Else Jørgensen, født Vissenbjerg 18/2 1921, datter af manufakturhandler Anton J. og Irma.

Landinspektørexamen 1947; forskellige

assistentstillinger 1948—62 i Jylland og på Sjælland, egen praksis i Esbjerg 1962.

Adresse: Kirkegade 18, Esbjerg

R a.

Abrahamsen, Johan Frederik, værkfører, født Sommersted 24/2 1923, søn af stationsforstander Nis Nissen A. og Anne Marie Christensen (død 1948); gift Haderslev 24/1 1948 med ekspeditrice Grethe Lise Petersen, født Fredericia 30/5 1927, datter af inspektør I. W. P. og Valborg Nielsen.

Automekaniker hos Hesselberg 1939, hos Autohuset 1955, værkfører hos Als Motor A/S 1956, montør hos Danfoss 1958, værkfører hos firmaet Bruno Kock, Sønderborg, 1963.

Adresse: Lærkevej 26, Langesø pr. Nordborg.

* *Balling, Nils* Harmand, ingeniør, født København, Sundby, 5/3 1921, søn af kriminalassistent Knud Michael Jørgensen B. (død 1964) og Kirsten Emilie Harmand Johansen; gift.

Adresse: Slotsherrens have 39, Vanløse.

* *Christensen, Ingeborg Vibeke*, født Haderslev 13/11 1921, datter af oberst Holger Emil C. og Ebba Lilliequist.

Hansen, Agnes Maria, husmoder, født Haderslev 13/6 1922, datter af domorganist Villiam Hjalmar Hansen og Anna Kirstine Møller Frederiksen; gift Haderslev 20/7 1946 med farvehandler Jørgen Mårup Hansen, født Haderslev 13/8 1923, søn af farvehandler Anton H. og Ingeborg Zacho Mårup.

Telefonistinde, huslig uddannelse.

Adresse: Storegade 41, Haderslev.

* *Højberg, Kaj* Thune, vognmand, født Haderslev 24/10 1921, søn af ekspeditionssekretær Johan Ludvig H. og Marie Ravn; gift.

Adresse: Evaldsallé 17, Esbjerg.

Iversen, Kjestine Knudsen, lærerinde, født Bevtøft 22/1 1922, datter af landmand Iver Knudsen Iversen og Maren Rostgaard Evald; gift 25/7 1953 med gartner Henrik Iversen, Haslev, død 1956.

Lærerindeeksamen.

Adresse: Rønnebæk skole pr. Næstved.

* *Jensen, Rasmus*, født Vojens 7/6 1922, søn af slagtermester Jens Peter J. og Marie Skøtt; gift.

* *Juhl, Johannes*, født Haderslev 12/12 1922, søn af arbejdsmand Hans Peter J. og Marie Schwartz.

Juhl, Theodor, sognepræst, født Sønderballegård, Hoptrup sogn, 26/6 1921, søn af proprietær Peter Bohsen J. og Marie Juliane Bohsen; gift Vor Frelsers sogn, København, 25/4 1954 med Solveig Harboe, født Christianskirkens sogn, København, 3/3 1932, datter af slagtermester Henrik H. og Betty Lily Andersen.

Student 1942, teologisk embedseksamen 1949—50, hjælpepræst i Køng 1950, ved Apostelkirken i København 1951, sognepræst i Køng 1953.

Formand for Køng og Svinø menighedsråd, næstformand i skolekommissionen, kredesformand for DKU i Køng sogn. Lærer ved civilundervisningen i Vordingborg.

Adresse: Køng pr. Lundby St., Sjælland.

* *Kjer, Harald* Jeppe, født Haderslev 29/5 1921.

* *Wiid, Marie Elisabeth*, husmoder, født Kallundborg landdistrikt 3/12 1921, datter af proprietær Axel Kruhøffer og Paula Dahlmand Bramsen; gift.

Adresse: Arrildtofte, Lille Skensved, Sjælland.

Bølling-Ladegaard, Cordt, salgschef, født Haderslev 24/8 1922, søn af civilingeniør Anders Carl B.-L. og Anna Pedersen; gift Birkerød 15/5 1954 med damefrisør Vera Kety Hoffmann, født Frederiksberg 29/10, datter af mekaniker Hans H.

Handelseksamen og korrespondenteksamen; korrespondent og automobilrepræsentant, nu salgschef (Ford).

Adresse: Jacob A. Riisvej 14, Ribe.

* *Hansen, Astrid* Christensen, husmoder, født Fredsted, Gl. Haderslev sogn, 21/11 1922, datter af gårdejer Jørgen Lej og Helene Marie Dall; gift.

Adresse: Istedvej 4, Fredericia.

Jensen, Karen Margrethe, husmoder, født Haderslev 19/2 1922, datter af bogholder Niels Sønnik Nissen (død 1944) og Johanne Caroline Boysen; gift Frederiksberg 30/3 1947 med cand. hort. Bent Ludvig Jensen, født København, Kingos sogn, 11/2 1921, søn af grosserer Georg Kristian Ludvig Jensen (død 1957) og Yrsa Helene Harriet Nielsen (død 1930).

Adresse: Katstrup pr. Hasselager, Jylland.

Skov, Johanne Marie, assistent, født Vedsted 1/1 1923, datter af arbejdsmand Anton Frederik Nørgaard og Olga Kirstine Nielsen; gift Vedsted 19/10 1943 med fængsels-overbetjent Oluf Kresten Overbeck Skov, født Gentofte 19/10 1915, søn af gårdejer Nis S. og Karen Overbeck (død 1957).

Kontoruddannelse. Assistent på inspektionskontoret på ungdomsfængslet Søby-søgård, Nørre Søby.

Adresse: Dømmestrup pr. Nørre Søby.

* Lund, Karen Ingeborg Bang, født Haderslev 5/12 1922, datter af forretningsfører Henry Viggo Olsen og Ingeborg Dagmar Bang Pedersen; gift. Adr.: Rådhusvænget 5, Kastrup.

Wienberg, Anton Storgård, overlærer, født Haderslev 9/8 1921, søn af godsekspeditør Anton Jørgen Christian W. og Helene Elise Storgård; gift Vejen 17/10 1947 med lærerinde Else Johnsen, født Vejen 16/8 1922, datter af overlærer A. G. Johnsen og Marie.

Lærereksamen, Haderslev 1944; tilsynsførende ved afteskoleundervisningen.

Adresse: Tjørnekrogen 1, Gentofte.

R b.

* Andersen, Børge Gjeraae, prokurist, født Haderslev 1/2 1922, søn af fabrikant Hans Christian Andersen og Louise Wilhelmine Frederikke Møller; gift.

Adresse: Åstrupvej 17, Haderslev.

Møller, Ellen Mygind, lægesekretær, husmoder, født Tarm, Egvad sogn, 18/12 1922, datter af hospitalspræst Niels Arnfred Brøndberg og Rosa Sofie Mygind Hansen; gift Haderslev 20/6 1948 med prokurist, cand. oecon., Peter Hansen Møller (st. 1942), født Sta-

rup 8/4 1924; søn af gårdejer Marius Hansen M. (død 1947) og Frida Johanne Petersen (død 1926).

Student 1942, handelseksamen 1944; sekretær ved Radiumstationen i Århus, senere ved Kræftforskningsinstituttet smst.

Adresse: Lyngbyvej 29, Risskov.

Christensen, Hans Ove Barfod, arkitekt, født Ørum sogn, Bjerre herred, 6/9 1922, søn af møller Christian Evald Christensen og Anna Johanne Prior Barfod; gift.

Teknikum-ingeniør, Ålborg 1945, afgang fra kunstakademiets arkitektskole 1954, arkitekt i ministeriet for Grønland (stat. Godthåb) 1955, arkitekt i Montreal, Canada, 1957.

Adresse: 5105 Sanct Luc. rd. a p t 17, Montreal, 29 P. Q., Canada.

* Bisson, Agnes Marie, født Knud, Fjelstrup sogn, 19/12 1921, datter af proprietær Jørgen Lauritz Thorø Finnemann og Agnes Johanne Maria Andersen; gift.

* Laursen, Caroline Christine Margaretha, født Haderslev 26/3 1922, datter af kulhandler Heinrich August Hansen og Johanne Magdalene Kathrine Hølcck; gift.

Adresse: Knebelbro pr. Knebel.

Hansen, Johannes Christian, statsaut. skibsmægler, født Haderslev 25/6 1922, søn af skibsmægler Christian Petersen H. (død 1962) og Margretha Marthalene Nielsen; gift Århus 4/2 1951 med Inge Jensen, født Herning 14/12 1928, datter af bogholder Ejner J. og Elna Thomsen.

Uddannelse i shipping i Haderslev, Åbenrå og Århus; skibsmæglereksamen 1956.

Adresse: Åstrupvej 88, Haderslev.

Iversen, Aksel, skovrider, født Haderslev 25/7 1922, søn af distriktsvejeingeniør Harald Iversen og Jenny Marie Christine Hansen (død 1923); gift Vedsted 21/11 1953 med Elsebet Roust, født Tønder 4/10 1931, datter af amtsskolekonsulent Thomas R. (død 1962) og Elisabeth Olga Petersen.

Forstkandidat 1949. Forstassistent ved statens skovtilsyn i Ringkøbing amt 1949, assistent ved Hedeselskabets mose- og eng-

afdeling i Haderslev, Åbenrå og Sønderborg amter 1950, ved statens skovtilsyn i Haderslev, Åbenrå og Tønder amter 1953, skovrider for Åved og Vester mølle plantager ved Løgumkloster 1959 og fra 1961 tillige skovrider i Tønder amts skovdyrkerforening.

Har skrevet: Grundvandets betydning for hedeskovenes vandforsyning (i Dansk Skovforenings Tidsskrift 1955) og Om jordvandets bevægelser og dets eventuelle betydning som smittevej for rodfordærveren *Fomus annosus* (s. st.).

Foretog i 1953 studierejse til Norge med tilskud fra Landbohøjskolen og Fondet for Dansk-Norsk Samvirke.

Adresse: Lindetskovhus pr. Arnum.

Jensen, Egon Kjærgaard, direktør, født Vojens 30/5 1923, søn af banenæstformand Peter Anton J. (død 1962) og Petra Marie Kjærgaard (død 1943); gift Vojens 19/10 1946 med Dagny Schøning, født Vojens 24/5 1924, datter af møbelhandler Andr. S. (død 1954) og Cathrine (død 1964).

Handelsskoleeksamen; kontoruddannelse i Vojens Andels Svineslagteri, ekspedient, kasserer i Odsherreds Andels Svineslagteri, Nykøbing Sj., bogholder ved kødfoderfabrikken „Kronjyden“, Randers, og i Morsø Andelsslakteri, Nykøbing M. Direktør for A/S Give og Omegns Svineslagteri, Give. Kasserer i Give Lystanlæg.

Adresse: Torvegade 26, Give.

* *Filskov, Martha*, født Fjelstrup 21/3 1923, datter af førstelærer Peter Detlef Jepsen og Anna Christine Andersen; gift med ingeniør Kay Filskov.

Adresse: Ringgade 75, Sønderborg.

* *Møller, Marie Vestergaard*, født Hygum 21/7 1922, datter af møller Niels Christian Larsen og Bodil Christine Vestergaard; gift med fabrikant Bylow Møller.

* *Holmgaard, Ellen*, født Lunding, Starup sogn, 4/5 1922, datter af gårdejer Johan Jørgen Nissen og Anna Maria Aarø; gift med redaktør Jørgen Holmgaard.

Adresse: Ved Bellahøj 6 V, Brønshøj.

Reumert, Emmerik Damonskis, forlagsboghandler, født København 25/7 1922, søn af lærer Eigil Damonskis R. og Helga Karen Meta Jagd (død 1963); gift med Hanne Lydia Gøtzsche, født New York 24/7 1928, datter af kunstmaler Kai G. (død 1963) og Esther Andersen (død 1961).

Handelseksamen; boghandlerfagskole, boghandleruddannelse hos Arnold Busck, Kbh., Hagerups forlag, Det Danske Forlag. Selvstændig forlagsvirksomhed fra 1951.

Har skrevet: Slægten Reumert (1948), Italo Zetti (1951), Kobberstikkeren Johs. Britze (1952), div. bøger om Ex Libris emner, redaktør af tidsskriftet „International Exlibris-Kunst“, talrige dag- og tidsskriftsartikler, boganmeldelser (Information) etc.

Adresse: Brunsøvej 22, Harreskov.

* *Bregendahl, Anna Marie*, husmoder, født Haderslev 16/1 1923, datter af murermester Christian Jørgensen Schrøder (død 1957) og Anna Margrethe Nielsen; gift med fotograf Brian A. B.

Adresse: Fælleslykkevej 25, Haderslev.

* *Jacobsen, Christine Elisabeth*, husmoder, født Stepping 8/12 1921, datter af landboelsmand Peter Nissen Skourup og Meta Maria Høffner; gift.

Adresse: Rødegårdsvej 30, Odense.

* *Brandt, Anna Else*, husmoder, født Haderslev 23/4 1922, datter af købmand Friedrich Martin Starke og Johanne Wiencken; gift med maskinarbejder Peter Chr. Brandt.

Adresse: Lembckesvej 34, Haderslev.

Feddersen, Anna Margretha Hossmann, husmoder, født Haderslev 19/11 1922, datter af tingbogsassistent Christian Carl Thiesen og Marie Cathrine Beck; gift Haderslev 27/11 1943 med lærer Peter Sørensen Feddersen, født Rødning 16/5 1921, søn af sadelmager P. I. Feddersen og Anna Sørensen.

Har været beskæftiget som ekspeditrice og lærervikar.

Medlem af sognerådet og menighedsrådet.

Adresse: Aulby skole pr. Røjle.

Richter, Karen, husmoder, født Flensborg 15/12 1922, datter af bogholder Alfred Andreas Mathias Thomsen og Matty Frees; gift Agerskov 23/10 1942 med snedkermester Jens Richter, født Åbenrå 10/12 1912, søn af missionær Hans Jessen R. og Ane (død 1936).

Kontoruddannelse ved M. S. E., Agerskov.

Adresse: Teaterstien 4 II, Haderslev.

* Petersen, Edith, husmoder, født Kragelund, Bov sogn, 4/9 1922, datter af overinspektør Marius Nielsen Vad og Louise Henriksen; gift med repræsentant Ernst P.

Adresse: H. C. Ørstedvej 65, Herning.

* Wittrup, Tage, født Toftlund 7/9 1921, søn af politimester Sven Wittrup og Xenia Elmgreen.

OLAV CHRISTENSEN

VIDAR

Den 19. august 1964 afholdtes stiftende generalforsamling for sæsonen 1964/65. Det „evige“ stridsspørgsmål var denne gang 3. reals kandidats berettigelse i bestyrelsen, hvilket løstes til alles tilfredshed ved en lidt ændret ordlyd i lovene. Bestyrelsen blev som følger: Klaus-Ulrik Christiansen (3. g) blev formand, Bo Wildfang (2. g) næstformand, John Nielsen (3. g) kasserer, Bente Møller Jensen (3. g), Ulla Lynge Petersen (2. g), Lars Ravn Jensen (1. g), Klaus Andreassen (1. g), Folmer Pedersen (3. real).

Det første arrangement blev en ekskursion til Flyvestation Skrydstrup 14. 9., et forsøg på at gentage tidligere års succes. Vi blev vist rundt på det store areal af velfærdsofficeren og besøgte en eskadrille i funktion, som stillede en maskine til rådighed, dog kun til benyttelse på landjorden med stoppeklodser for hjulene. Det var en virkelig spændende tur, selv om mange måske gerne ville have haft lidt mere luft under vingerne.

Den 26. 9. arrangerede vi en tur til Værkstedsteatret i Odense, hvor man opførte en moderne opsætning af Bert Brechts arbejder. Takket være direktør Kai Wiltons velvilje og imødekommenhed kunne turen gennemføres for den minimale pris af 10 kr. pr. deltager. Det skærpede lysten, således at der sad 50 elever fra Haderslev den aften i det lille teater. Der var ingen ende på bifaldet efter forestillingen. Den havde været et stykke levende historie om en

tid, som ingen af os, der var med, har oplevet, men som vi har hørt om og læst om uden dog måske rigtigt at forstå. Denne forestilling førte os tilbage til denne tid og lod os kikke ind, vi så og forstod pludselig meget. Busturen hjem blev betegnende rolig, Brecht havde givet os meget at tænke over.

Som det går alle andre foreninger, således også Vidar. Penge skal der til, og dem får man kun gennem baller, for da kommer folk strømmende til, og den daglige nærighed er som blæst bort. Den 3. 10. afholdt vi det traditionelle efterårsbal. Det blev en stor succes, ikke mindst takket være elevernes pæne opførsel og den populære Mini-star kvartets høreværdige toner.

Men der var også plads til kulturen ind imellem. Inden den næste store publikumssucces, Løvfaldsturen til Christiansdal, viste vi nogle film to aftener, dels underholdende, dels en rejsefilm til Grækenland i anledning af brylluppet dernede.

Løvfaldsturen 3. 10. er tilsyneladende blevet en populær tradition, for hele 90 raske fodsportsfolk tog turen rundt om Dammen i det dejlige efterårsvejr. På Christiansdal spiste, drak og dansede man næsten lige til den lyse morgen, hvilket nok mere var skyld i de ømme fødder den næste dag end selve spadsereturen.

Årets vel nok største begivenhed blev professor P. G. Lindhardts foredrag om Søren Kierkegaard 2. 11. Mødet var arrangeret af de 4 gymnasieforeninger i forening, og skønt Seminariet

var inviteret formåede vi kun at samle ca. 150 tilhørere. Professoren talte om Kierkegaards an- greb på kirken, og han gjorde det med en sådan autoritet og så fyldestgørende, at ingen havde spørgsmål at stille. Det sidste skyldes måske også, at det var på et så højt plan, at det måske kun var muligt for de ældste elever at følge med.

Men vi behøver heller ikke at tage uden for bygrænsen for at skaffe virkelig glimrende tale- re. Den 5. 11. holdt museumsinspektør Hans Neumann et glimrende foredrag om Sønderjyl- lands oldtid, anskueliggjort ved hjælp af lysbil- leder og kort.

Det var nu efterhånden litteraturens tur til at blive trukket frem, og for at være rigtig med på noderne havde vi fået den konkrete lyriks forkæmper herhjemme, universitetslektor Vagn Steen, Århus, hened. Han talte uafbrudt i 3 timer om denne hans kæphest, så det kan nok siges, at vi fik noget at vide. Den konkrete lyrik går i sin simple naivitet ud på, at man kan be- tragte alt skrevet, ja, endog tegnet, som digt. Og jo mere uforståeligt og hjælpeløst, des bedre.

Den 20. 11. endnu en sensation i Vidar. Den slesvigske Strygekvartet spillede kammermusik for et halvt hundrede elever. Det beviser da no- get om, at ikke alle kun kan udholde den let- tere form for musik. Der spilledes værker af Haydn, Dvorak, Carl Nielsen og Jersild.

Året sluttede med juleballet, som både var hyggeligt og gav et pænt overskud, og så var alle glade.

1965 startede med en lille filmsaften, og den 21. 1. arrangerede vi en aften med en trouba- dour. Et helt nyt navn inden for visesangen, Frode Veddinge, sang og fortalte. Han gjorde det så godt, at det er sikkert at viserne, som er ved at komme frem igen, fik adskillige fans. Det var virkelig hyggeligt og underholdende.

Vi ville også gerne være med i den aktuelle kunstdebat, og som oplæg til en sådan fortalte kunstneren Nis Schmidt, en tidligere elev på skolen, om malerkunstens udvikling i de senere år. Den helt vilde diskussion kom der desværre ikke ud af det, men mange fik dog luftet deres private meninger.

Og så den 6. 2. kunne vi ikke holde stand

længere. Siden Brecht-arrangementet i efteråret havde bestyrelsen ikke fået lov til at gå i fred, folk ville for enhver pris afsted igen, så vi vo- vede det igen. Denne gang valgte vi dog en anden genre, nemlig Odense Teaters „Der skete noget sjovt på vej til Forum“ med Preben Neer- gaard i hovedrollen. Og der skete virkelig noget sjovt. Vi vred os af latter under hele forestillin- gen. Inden vi tog hjem, spiste vi smørrebrød på „Den gamle Kro“, så successen var mindst lige- så stor som sidste gang.

Den 16. 2. talte Finn Methling om sit forfat- terskab og læste et af sine værker højt. Det er vældig godt med sådanne foredrag. Man kom- mer til en meget større forståelse af forfatterens værker, og desuden er det nu meget mere inter- essant at læse en bog, hvis man har hørt forfat- teren og måske endda talt med ham.

31. 3. talte redaktør J. D. Adler om FN og den 5. 4. sluttede sæsonen med et møde med Jon Galster for ligesom at have en modpol til Vagn Steen. Han vakte vældige diskussioner, både på selve aftenen og i dagevis derefter.

Om denne Vidar-sæsons kvalitet skal jeg som formand ikke udtale mig. Vi gjorde vores bed- ste, selv om vi på en måde blev slået lidt ud af en uventet konkurrence. Ifølge den nye sko- leordning skal der være et vist antal tvungne fo- redrag for gymnasiet, hvilket bevirker, og altså bevirkede i år, at eleverne ret hurtigt bliver møt af foredrag. Gymnasieforeningernes berettigelse er således på en måde ved at ebbe ud, for mod skolens foredragsholdere kan de jo af økonomi- ske grunde intet stille op. Dette i samspil med, at et par af vore foredragsholdere også stod på skolens program, bevirkede, at vi måtte sidde nogle aftener med 6—7 tilhørere, og så er det bittert at stå som arrangør. Men en ting vil be- virke, at Vidar trods nok så megen konkurrence vil bestå i lang tid fremover, og det er det kam- meratskab, der kommer frem under dens arran- gementer, som f. eks. på turene til Odense eller løvfaldsturen. Heri ligger måske også Vidars største mission på skolen, nemlig opbyggelsen af et virkeligt kammeratskab og kendskab til hin- anden.

KLAUS-ULRIK CHRISTIANSEN

Nicolaisen

— **Haderslev's
mest moderne
Herremagasin**

A/S **Nicolai Outzen**

HADERSLEV

NIS NISSEN

Sønderbro 31 - Haderslev - Tlf. 235 06

Kun fineste kolonial og delikatesse føres

*Sig hvad De vil,
Nissens kaffe skal Der til*

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

NØRREGADE 11 - HADERSLEV - TELEFON 22020

Indtegningskontor
for

Statsanstalten for Livsforsikring
og
Fjerde Søforsikringselskab LMT.

A. Kalsbøll

Ved Postgården 3 - Haderslev - Telf. 2 23 35

Alle forsikringsarter tegnes

*L*ad de gamle år-
gange af Haderslev-
Samfundets årsskrift
smukt indbinde!

M a n g l e r der nogle
hefter, kan de endnu
leveres, så De får en
komplet samling. Gør
det nu, mens tid er!

FORRETNINGEN *med de
gode Varer*

- * KONSERVES
- * DELIKATESSER
- * VINE

M. Leonhards Eftf.
V. V. BJARUP
BISPEG. 16 · TLF. 22766

GULDBRANDTS

Malerforretning

Telefon 2 25 35

1. kl. arbejde - Hurtig og reel betjening
Forlang skitse og tilbud

Carl Nielsen

Bogbinderi - Boghandel

Haderslev

Spørg materialisten!

Loehr PETERSEN
NØRREGADE 12 · TLF. 22066 · HADERSLEV

ELEGANT OG MODERNE

FODTØJ fås hos

NISSENS Eftf.

Mads Laasholdt

Torvet 2 - Haderslev - Telefon 23371

Lædervarer og rejseartikler

ELBKES
Læderhandel

Nørregade 15 · Telefon 2 32 40

Chr. Kjærs Eftf.

*Trikolage - Børneudstyr
Børnekonfektion*

Storeg. 19 - Haderslev - Tlf. 2 20 42

Haderslev Kul- & Koks-Kompagni A/S

KUL-KOKS-BRIKETTER-BRÆNDSOLSOLIER-PETROLEUM

Telefon 22012 (3 ledninger)

Mælkeforretningen

Carl Sørensen

Gåskærgade 56 - Telefon 2 31 60
Haderslev

Peter Henningsen

Ure - Guld - Sølv

Haderslev - Grundlagt 1856 - Tlf. 2 21 69

Harmonien

Fra Frederik den VII's dage
til i dag
de danskes samlingssted

KONGELIG HOFLEVERANDØR

H. CARSTENSEN MALERFORRETNING

HENRIK SØRENSENS

KAPPE

fra eget
brænderi

JOMFRUSTIEN . HADERSLEV

Telefon 2 27 40

Spis frugt

FRUGT-CENTRALEN

A. HANSEN

Bispegade 14 . Haderslev . Telf. 2 30 84

Peter Duus' eftf.

Karsten Lausten

Herre-ekvipering

Bispegade 13 . Haderslev . Telf. 2 28 48

Radiomagasinet

Nørregade 15 - Haderslev - Telf. 2 30 83

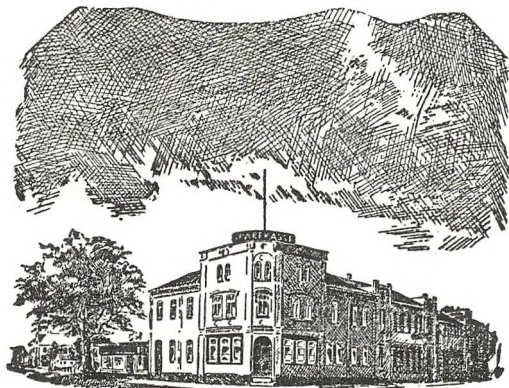
Radio og fjernsyn

Stort udvalg i grammofer og plader
Yder Dem fagmandens garanti

HADERSLEV-SAMFUNDETS AARSSKRIFT

er trykt i

A/S MODERSMAALET'S TRYKKERI
HADERSLEV

SPAREKASSEN FOR HADERSLEV BYES OMEGN
HJØRNET GRAVENE-NØRREGADE

Den elegante tryksag
er fra Modersmaalet

... PÅ GENSYN I FORRETNINGEN

Michelsen & Jacobi

ASANI-UNDERTØJ
i overklassen hos

J. B. JØRGENSEN
Gravene 5 - Haderslev
Telefon 2 27 29

Henry Christiansen

Tømmerhandel a-s

Haderslev . Telefon 2 25 41

*Sig det
med
blomster
fra . . .*

N. Chr. Thorsen

BISPEGADE — HADERSLEV — TELF. 2 27 55

E. Grodt

Aut. forhandler

Citroën . Britmo . Peugeot

HADERSLEV . TELF. 2 17 50

AABENRAA . TELF. 2 20 28

Høppners Hotel

Haderslev

Byens gode køkken

Telefon 2 45 35

Ruteautomobil-Aktieselskabet

for Haderslev by og amt

Grethe Nissen

BOGHANDEL

Storegade 2 . Haderslev . Telf. 2 26 53

**SØNDERJYDSK
TEKNISK IMPORT 1/5**

Haderslev

Lavgade - Telefon 2 35 40

OLE JENSEN

Bageri - Konditori

GAASKÆRGADE

A. Hundevadt

HADERSLEV . TELEFON 23130

HADERSLEV BANK

Aktieselskab

Stiftet 1875

BYENS OG EGNENS ÆLDSTE BANK

De gode film vises i **KOSMORAMA**

– byens mest moderne biograf

En skønne dag vælger også De FORD – den er der fremtid i

Svend Wæver^{A/S}

HADERSLEV - TELEFON 23475

AKTIESELSKABET

HANSBORG

*Savværk
og
tømmerhandel*

HADERSLEV - TELEFON 21300

A/S WALDEMAR
CHRISTENSEN

Installationsforretning

Storegade 18

Telefon 23742

Aksel Nielsen

*Trikotage
Dame-
og børne-
konfektion*

HADERSLEV . TLF. 22909

DANIEL BRUHN

ISENKRAM- OG Udstyrsforretning

Haderslev - Telefon 2 31 85

V. Fahrendorf & Søn

Urmager og guldsmed

Nørregade 24 - Haderslev - Telf. 2 26 44

DET BEDSTE INDKØBSSTED FOR

kolonial, delikatesser og vine

VIGGO JACOBSEN

Nørregade 46 . Telefon 2 29 65

Kino Palæet

(HOLST CHRISTENSEN)

Nørregade 20 - Tlf. 2 24 13

Kurt E. Jensen

Manufaktur

*

Trikotage

VOJENS - TELEFON 41357

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

Haderslev afdelingen

O. Mikkelsbergs Eftf.

Damehatte — Tørklæder
Altid bedst og billigst

Nørregade 5 - Haderslev - Telf. 2 35 73

OHLMANN'S VINHANDEL

HADERSLEV

TELEFON 223 18

Haderslev Bys

Spare- og Laanekasse

Nørregade 32 - Telefon 2 11 22

Kontortid: 9-12 og 14-16
Lørdag 9-13

FOTOGRAF

ARLING

HADERSLEV - TELEFON 2 23 14

HOLM & MOLZEN A-S

KULIMPORT — BRÆNDSLSOLIE

Haderslev - Telefon 2 37 01 (3 linier)

Vojens Andels Svineslagteri

Telefon Vojens 4 11 11

R. F. HIESSELBERG A-S

General Motors forhandler - Haderslev Telf. 23650

Poul Christiansen & Søn A/S

Bygningsartikler

*

Ny Allégade 2—4 . Telefon 2 35 70
HADERSLEV

Damgaard

Bageri og konditori
Storegade 47, telf. 2 22 86

MAGNUS KNUDSEN

i. kl. herreskrædderi

Jomfrusti 3 - Haderslev - Telf. 2 27 28

Haderslev Centralbibliotek

□

Jomfrustien 20
Telefon 25533

□

Bogbestand:
26 III

Asmus Hansen

Kolonial- og kortvarer en gros

Indehaver J. Dirks

Sønderbro 13 - Telf. 2 21 31
Haderslev

Brødr. Jørgensen

LANDSDELENS

FØRENDE

MUSIKHUS

Sønderborg - Aabenraa
Haderslev

J. D. Koopmanns Svineslagteri

HADERSLEV

BIRKEDAL's EFTF.
v/ KROHNE

Hjemmelavet KONFEKT
Storegade 16, Haderslev Telefon 22540

... gå strøgtur hos

Brincken
H A D E R S L E V

M. SCHAUMANN'S KLÆDEFABRIK

Anbefaler afdelingen for Trylin-rensning

Haderslev Amts Sparekasse

Telefon 22644 - Gravene 7 - Haderslev Postgiro 6133

A-S HYDOR

Maskinfabrik

DAMERNES MAGASIN
Janette
Byens specialforretning
i frakker og kjoler

**DANSKE OSTEMEJERIERS FÆLLESSALG
OG OSTEEKSPORT** *Haderslev*

AUTO-HUSET

v/ ERNST HARTMANN . Bispebro . Telf. 24100

HADERSLEV - TELEFON 24030

Hotellet, hvor man kæler for maden
og hygger om gæsten!

BRØDRENE GRAM A/S

VOJENS
TELEFON 41421

Er Deres INSTALLATIONER

for gas, vand og elektricitet

i orden?

Gas: Det er uforsvarligt at have gastryk på en gummi-slange, når apparatet ikke er i brug. Gashanen skal være i fast forbindelse med rørinstallationen.
— Ved tilslutning med slange fjern eller lås hanen på apparatet.

Vand: Pas på utætte w. c.'er og de private udendørsledninger. Beskyt vandmåleren og udsatte ledninger mod frost; isoler disse, luk kældervinduerne.

Elektricitet: Radiostøj hidrører ofte fra fejl i Deres egen installation. Når et eller andet i Deres hus „støder“, er installationen i uorden.

De har selv ansvaret

for skader og for spild

af gas, vand og elektricitet, som hidrører fra frost og fejl i installationen.

Det koster intet

at spørge DE KOMMUNALE VÆRKER'S kontor til råds i tekniske og økonomiske anliggender vedrørende enhver anvendelse af GAS, VAND og ELEKTRICITET!

De kommunale Værker

Telefon 23215 . Haderslev

FIAT

Aut. forhandler

C. Bonde

J. C. DIRKS

Varme- og
sanitære anlæg
Elektriske
installationer
Radio

Bispegade 6 - Telefon 2 26 31

Ingen weekend uden en Tranebog

*

Store navne –
små priser

*

Boghandlerne har dem

GYLDENDAL